

Tiesu ētiskā regulējuma izpēte

Pētījuma ziņojums

Aivita Putniņa, Signe Mežinska
2016. gada marts-aprīlis

SATURS

levads.....	2
Pētījuma metodes.....	4
Intervijas un fokusa grupas diskusija.....	4
Aptauja	4
Dokumentu analīze	5
1. Tiesnešu skatījums uz Tiesnešu ētikas komisiju.....	6
1.1 Kvalitatīva darbība un autoritātes veidošana.....	6
1.2 Komisijas darba mērķis	6
1.3 Komisija kā tiesnešu atbalsta institūcija.....	9
1.4 Komisija kā tiesnešus aizstāvoša institūcija	11
1.5 Ētikas komisija un sabiedrība	12
2. Tiesnešu izpratne par profesionālo ētiku.....	14
2.1 Ētika un profesionalitāte	14
2.2 Ētikas izpratni veidojošie faktori	16
2.3 Ētikas robežas.....	19
2.4 Profesionālās ētikas aktuālie jautājumi.....	20
2.5 Komunikācija ar medijiem.....	22
2.6 Tiesnešu izturēšanās un rīcība tiesas zālē	24
2.7 Saziņa ar citu juridisko profesiju pārstāvjiem.....	24
2.8 Interesešu konflikti	25
2.9 Attiecības ar kolēģiem darba vietā.....	26
2.10 Tiesneša amata savienošana ar radošo un pedagoga darbu	27
3. Ekspertu ieteikumu jomas: kodekss, komunikācija un noslodze	28
3.1 Ētikas kodeksa aktualizēšana	28
3.2 Darba noslodze ētikas komisijas dalībniekiem.....	29
3.3 Apmācība	32
3.4 Izbraukuma sēdes	33
4. Riski ētikas komisijas darbībai.....	34
4.1 Pēctecības nodrošināšana	34
4.2 Atklātības, atvērtības un elastības saglabāšana	34
4.3 Resursu trūkums	35
Secinājumi	36
Ieteikumi.....	37
Atsauces.....	38

IEVADS

Pētījuma mērķis ir izvērtēt Tiesnešu ētikas komisijas darbību kopš tās izveides 2008. gadā, analizējot tās izveides mērķu sasniegšanu un darbības tematiku. Tiesnešu ētikas komisija tika izveidota pirms 8 gadiem, lai stiprinātu tiesnešu ētiku un uzlabotu tiesu tēlu sabiedrības skatījumā, izveidojot stingrākus profesionālās pašregulācijas mehānismus. Pētījumā uzmanība pievērsta gan Latvijai saistošu starptautisko organizāciju rekomendācijām attiecībā uz ētikas komisijas darbību, gan pašu Latvijas tiesnešu izpratnei par ētikas komisijas darbības mērķiem un uzdevumiem.

2004. gada pētījums (Birojs 2000) skaidro, ka no vienas puses, ētika tiesu sistēmā saistīta ar procesuālu lietu ievērošanu, bet no otras – ar cilvēcisko attiecību kultūras lietu. Šis pētījums analizē izpratni par ētiku dziļāk, norādot, ka daļa tiesnešu ētiku saista ar vispārcilvēciskām vērtībām un personības iezīmēm, kamēr otra daļa tiesnešu ētiku redz kā profesionālās darbības kritērijus. Ja pirmajā gadījumā tiesneši ētiku skata ka situatīvu rīcību, kas ir saistīta ar konkrēto reālo situāciju tiesu sistēmā un kuru ietekmē tiesu pārslogotība, vēsturiskais mantojums un tradīcijas, tad otrajā gadījumā ētika tiek skatīta ka ideāla profesionālās darbības sastāvdaļa.

Būtisks šī pētījuma secinājums ir Tiesnešu ētikas komisijas darbības augstais vērtējums tiesnešu vidē. Komisija ir spējusi rosināt diskusiju tiesnešu vidū un uzsākusi veidot viendabīgas tiesnešu ētiskās prakses standartus ar saviem skaidrojumiem un atzinumiem. Neatkarīgi no izpratnes par ētiku un tās saturu, tiesneši augsti novērtē ētikas komisijas darbības kvalitāti. Pašas komisijas skatījumā *Vadlīnijas saziņai ar plašsaziņas līdzekļiem* tiek skatīts kā būtiskākais komisijas veikums, kas risina pašu tiesnešu vidē nozīmīgu jautājumu. Ētikas kodeksa pilnveidei, kas ir GRECO (Eiropas Padomes Pretkorupcijas starpvalstu grupa) rekomendācija, komisija nav pievērsusies gan resursu trūkuma dēļ, gan dēļ situatīvas un kontekstuālas pieejas ētikas jautājumu risināšanai. Būtiska loma Tiesnešu ētikas komisijas darbā ir starptautiskajiem Bangaloras Tiesnešu ētikas principiem un to skaidrojumiem, kas kalpojuši par zināmu modeli arī Latvijas tiesnešu ētikas komisijas darbībai.

Pašreizējais Tiesnešu ētikas kodekss nav radies no iekšējas tiesu vides nepieciešamības, un ētikas komisijas uzsāktais pakāpeniskais darbs, izsverot un diskutējot tiesnešu vidē aktuālos jautājumus, veido dziļus pamatus izpratnes maiņai par tiesnešu ētiku un tās vietu profesionālā darbībā. Tiesneši uzticas ētikas komisijas darbībai un redz to kā profesiju pārstāvošu organizāciju, kas ir uzņēmusies tiesnešu padomdevēja un atbalsta funkciju, bet mazāk kā represīvu un kontroles institūciju.

Vienlaikus ar pozitīvu ētikas komisijas darbības vērtējumu, tās atvērtību un elastīgu pieeju, profesionāli un kvalitatīvi risinot Latvijas tiesu videi raksturīgos jautājumus, pētījums identificē vairākus riskus komisijas tālākā darbībā. Risku rada komisijas sastāva maiņa. Komisijas sastāvs ir bijis salīdzinoši nemainīgs divu termiņu periodā un paredzama tā sastāva būtiska nomaiņa. Komisijas darbā liels uzsvars ir likts uz neformālu vienošanos par tās darbības principiem, diskusijām un atvērtību pret no sabiedrības nākošiem signāliem, kas nav fiksēti reglamentā. No

vienas puses šī atvērtība un elastība ir nodrošinājusi Latvijas situācijai atbilstošu ētikas komisijas darbību, no otras – rada pēctecības nodošanas problēmas. Otrs risks ir saistāms ar resursu trūkumu komisijas darbības nodrošināšanai. To rada gan komisijas dalībnieku ikdienas darba slodze, kas pretēji likumā noteiktajām iespējām, tomēr lielākajā daļā gadījumu netiek samazināta, tiesnesim darbojoties pašpārvaldes institūcijās, gan tehniskā darba resursu trūkums. Uz šo risku norādījis arī GRECO izvērtējums.

PĒTĪJUMA METODES

INTERVIJAS UN FOKUSA GRUPAS DISKUSIJA

Pētījuma ietvaros tika veiktas 12 intervijas ar Tiesnešu ētikas komisijas dalībniekiem, prokuratūras un advokatūras pārstāvjiem, kopumā 13 dalībniekiem (skat. 1. tabulu). Interviju jautājumi aptvēra tiesnešu subjektīvo pieredzi, darbojoties ētikas komisijā – priekšzināšanas, izpratni par ētikas procesiem, kā arī praktisko ētikas komisijas darba organizāciju un principus. Citu juridisko profesiju pārstāvji tika intervēti par sadarbību ar Tiesnešu ētikas komisiju, strādājot pie komunikācijas vadlīnijām un skaidrojuma par *ex parte* sarunām, kā arī ētiskā regulējuma attīstību citās juridiskajās profesijās.

Papildus intervijām tika organizēta viena fokusa grupas diskusija ar tiesnešiem, kurā piedalījās 14 dalībnieki – dažādu līmeņu un specializācijas tiesneši. Grupas diskusijas jautājumi aptvēra Tiesnešu ētikas komisijas uztveri un darba vērtējumu, tās darba organizāciju un funkcijas pašu tiesnešu skatījumā.

1. tabula. Interviju un fokusa grupas diskusijas raksturlielumi

	Dokumenta numurs	Intervijas ilgums	Intervijas mērķa grupa	Intervijas datums
1.	P1	1:00:28	Tiesnešu ētikas komisija	17.03.2016
2.	P4	1:07:09	Tiesnešu ētikas komisija	09.03.2016
3.	P5	50:53	Tiesnešu ētikas komisija	18.03.2016
4.	P6	50:03	Tiesnešu ētikas komisija	23.04.2016.
5.	P8	50:08	Prokuratūras pārstāvji, dubultintervija	18.03.2016
6.	P9	1:14:10	Tiesnešu ētikas komisija	23.03.2016
7.	P14	59:46	Tiesnešu ētikas komisija	04.04.2016.
8.	P16	59:08	Tiesnešu ētikas komisija	21.03.2016
9.	FGD	1:33:28	Tiesnešu fokusa grupas diskusija	08.04.2016
10.	P22	1:07:09	Tiesnešu ētikas komisija	09.03.2016
11.	P28	32:20	Advokatūra	11.03.2016
12.	P30	36:50	Tiesnešu ētikas komisija	11.03.2016.
13.	P31	35:00	Tiesnešu ētikas komisija	14.03.2016
14.	P32	38:00	Tiesnešu ētikas komisija	17.03.2016

Interviju un fokusa grupas diskusijas ieraksti transkribēti un kodēti izmantojot kvalitatīvās datu apstrādes programmu Atlas.ti. Pētījuma tekstā izmantotie citāti ilustrē pētījuma secinājumus, kuri veidoti uz plašāka materiāla pamata.

APTAUJA

Tiesnešu aptauja, kurā tika uzaicināti piedalīties visi Latvijas tiesneši, no kuriem atsaukušies 160 tiesneši. Aptauja notika 2016. gada 4.-18. aprīlī. Aptaujā piedalījās 33 vīrieši (20,6%) un 127 sievietes (79,4%), vecumā no 31 līdz 64 gadiem. Respondentu vidējais vecums ir 47,6 gadi.

Respondentu profesionālās pieredzes raksturojums - informācija par respondentu darba stāžu, tiesu līmeni un specializāciju apkopota 2. tabulā. Aptaujā tiesneši piedalījās pēc brīvprātības principa, un respondentu loks nereprezentē tiesnešu ģenerālo kopumu, tāpēc aptauja analizēta kā respondentu viedoklis, kas, lai arī nereprezentē visus tiesnešus, tomēr atļauj izdarīt secinājumus par plašāku tiesnešu kopienā.

2. tabula. Respondentu profesionālās pieredzes raksturojums

	skaits	procenti
Darba stāžs		
≤5 gadi	30	18.8%
6-10 gadi	36	22.5%
11-15 gadi	31	19.4%
16-20 gadi	28	17.5%
≥21 gads	35	21.9%
Tiesu līmenis		
rajona (pilsētas) tiesa	108	67.5%
apgabaltiesa	37	23.1%
Augstākajā tiesa	15	9.4%
Specializācija (iespējamās vairākas atbildes)		
civillietas	83	34.3%
krimināllietas	62	25.6%
administratīvo pārkāpumu lietas	48	19.8%
Zemesgrāmatas lietas	13	5.4%
administratīvās lietas	36	14.9%

Aptaujas jautājumi aptvēra gan tiesnešu subjektīvo vērtējumu par ētikas situāciju tiesu vidē, pašvērtējumu, ētikas komisijas darbības vērtējumu un tā ietekmi, kā arī būtiskākos jautājumus, kas ir risināti un risināmi tiesnešu ētikas komisijai.

DOKUMENTU ANALĪZE

Tika caurskatīti Tiesnešu ētikas komisijas sagatavotie materiāli, pētījumi un lēmumi. Dokumentu analīzes ietvaros veikta 38 Tiesnešu ētikas komisijas skaidrojumu, atzinumu un lēmumu, ētikas komisijas reglamenta un ētikas kodeksa kontentanalīze, kā arī trīs labās prakses piemēru analīze citās valstīs.

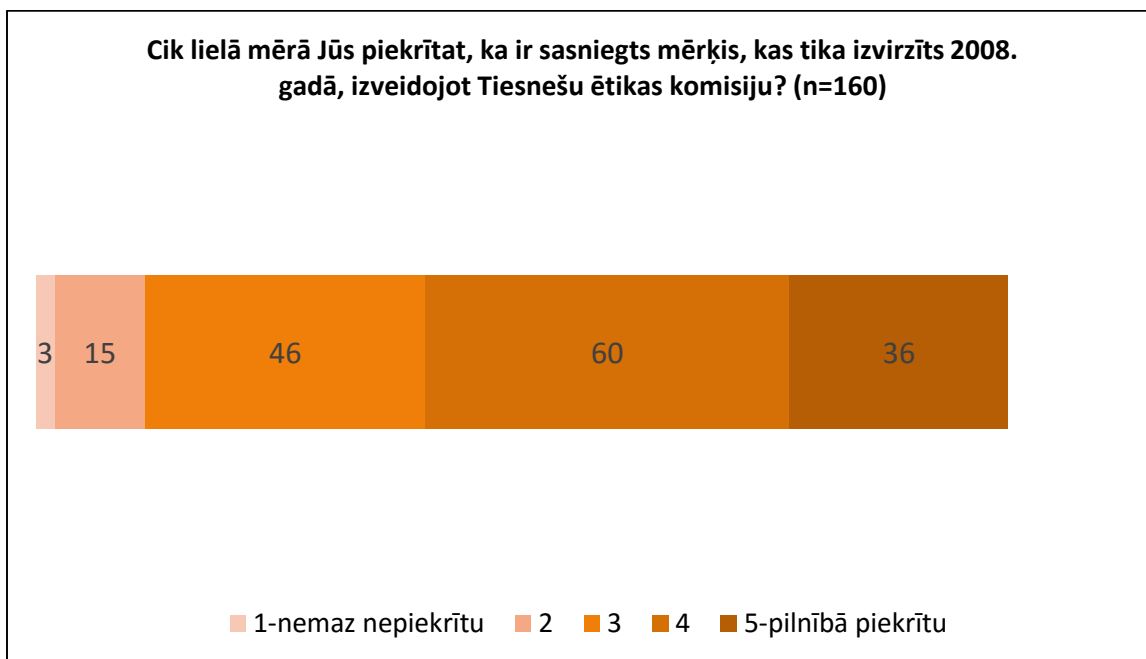
1. TIESNEŠU SKATĪJUMS UZ TIESNEŠU ĒTIKAS KOMISIJU

1.1 KVALITĀTĪVA DARBĪBA UN AUTORITĀTES VEIDOŠANA

Neskatoties uz tiesnešu viedokļu atšķirībām par ētikas komisijas nepieciešamību, līdzšinējas ētikas komisijas darbs tiesnešu diskusijā un aptaujā tiek pārsvarā vērtēts pozitīvi, minot, ka Tiesnešu ētikas komisija ir rūpīgāk un dziļāk strādājošā tiesnešu pašpārvaldes institūcija. Lai gan neliela daļa tiesnešu komisijas darbu un ētikas jautājumus vērtēja kā tiesneša darbam otršķirīgus, tomēr arī šie skeptiskāk noskaņotie tiesneši atzina Tiesnešu ētikas komisijas izstrādāto dokumentu augsto kvalitāti un argumentācijas līmeni, diskusijā līmeni dēvējot par “teorētisku”. Debate tiesnešu vidē par lietderību un nepieciešamību teoretizēt ētiku un, balstoties principos, sistemātiski analizēt ikdienišķas profesionālās darbības situācijas no ētikas perspektīvas ir nākamā sadaļā analizēta dziļāk līdz ar tiesnešu izpratni par ētiku kopumā, taču divējādā izpratne par ētiku kā personības īpašību vai profesionālās darbības principiem caurvij arī ētikas komisijas darbības vērtējumu. Nereti tiesneši norāda, ka ētikas komisija, viņuprāt, nodarbojusies ar sīkiem pats par sevi saprotamiem jautājumiem, kamēr citi tiesneši norāda, ka ētikas komisijas skaidrojumi par ikdienišķām situācijām viņu kolektīvos ir bijuši nepieciešami un gaidīti.

1.2 KOMISIJAS DARBA MĒRĶIS

Aptaujas ietvaros tiesnešiem tika uzdots jautājums “Cik lielā mērā Jūs piekrītat, ka ir sasniegts mērķis, kas tika izvirzīts 2008. gadā, izveidojot Tiesnešu ētikas komisiju: stiprināt tiesnešu ētiku, uzlabot tiesu tēlu sabiedrības skatījumā, izveidojot stingrākus profesionālās pašregulācijas mehānismus?” (sk. 1. attēlu).

1. attēls. Respondentu viedoklis par ētikas komisijas izveides mērķu sasniegšanu

Novērtējot savu viedokli 5 punktu skalā (1 – nemaz nepiekrītu; 5 – pilnībā piekrītu), vidējais respondentu sniegtais vērtējums par komisijas izveidošanas mērķi bija 3,69 punkti. Turklāt 96 respondenti (60% no visiem) izvēlējās atbildi 4 vai 5, tādējādi lielā mērā vai pilnīgi piekrītot, ka ir sasniegts ētikas komisijas izveidošanas mērķis.

Tiesnešu grupas diskusija arī rāda, ka tikai maza daļa tiesnešu asociē ētikas komisiju ar represīvo funkciju vai raugās uz to kā potenciālu soda un kontroles instrumentu. Intervijas ar komisijas dalībniekiem rāda, ka paši komisijas dalībnieki apzināti ir centušies izvairīties no represīvu sankciju izmantošanas un ir bijuši jutīgi komunikācijā ar tiesnešiem, kuru rīcība tiek izskatīta ētikas komisijā.

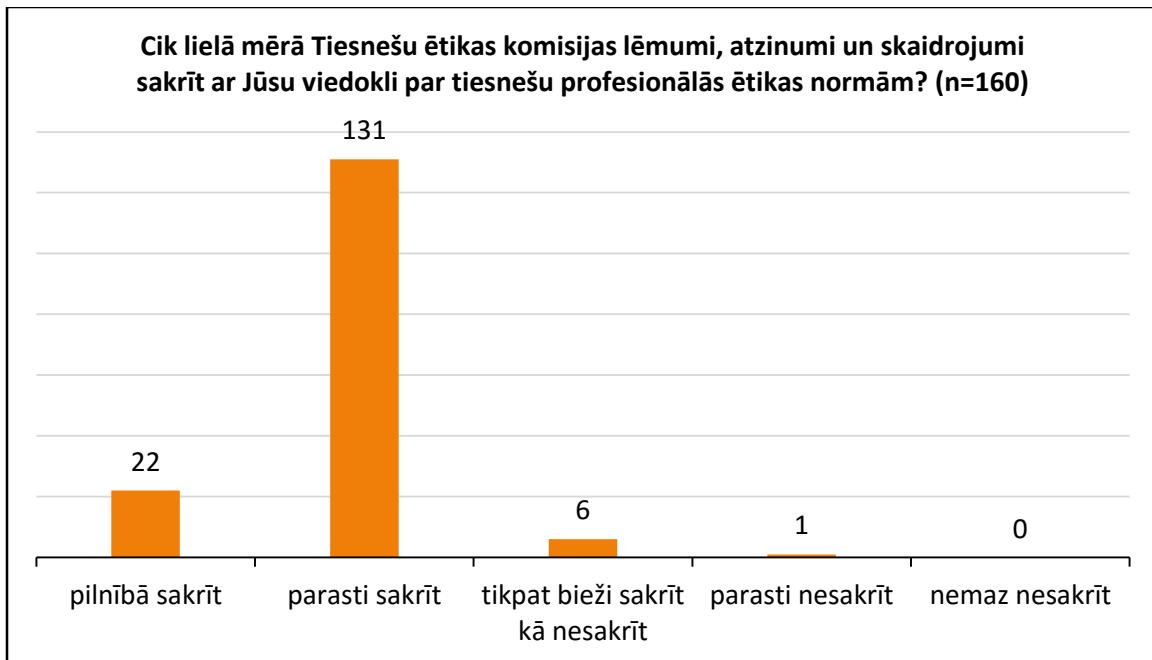
Man liekas, ka tas bija pašā sākumā, kad mēs nācām kopā, kad mēs par to galveno [uzdevumu] uzskatījām, ka būtu brīnišķīgi, ja mēs varētu kļūt par šo skaidrotāju nevis sodītāju. Jo uzdevums sodīt varbūt nav tas galvenais ētikas komisijai. Galvenais ir skaidrot un runāt par tiem ētikas jautājumiem. P31

Tikai divos gadījumos pārkāpums, kas skatīts Tiesnešu ētikas komisijā atzīts par rupju un nodots disciplinārkolēģijai. Dažkārt citi tiesneši gan diskusijā, gan aptaujā ir norādījuši, ka atsevišķi komisijas atzinumi, skatot ētikas pārkāpumu lietas, ir bijuši pārāk maigi.

Es zinu, ka ir tās reakcijas uz skaidrojumiem bijušas tādas, ka ir vai nu par stingru vai nu ir par maigu. Drīzāk par maigu. Jo ir tas viens skaidrojums bijis, kur ir atzīts, ka tiesnesis īsti nesaka ētikas komisijai patiesību, un pēc tam saka: kā - jums nesaka patiesību un tas nav rupjš pārkāpums? Citi tiesneši vaicā. (..) Bet drīzāk nevis tieši tādā ētikas komisijas darbā, bet dzīvē to var redzēt, ka mēs tomēr diezgan dažādi arī skatāmies uz problēmām. P31

Tomēr aptaujas dati liecina, ka kopumā tiesnešu skatījums uz profesionālās ētikas jautājumiem sakrīt ar Tiesnešu ētikas komisijas atzinumos, lēmumos un skaidrojumos pausto viedokli (sk. 2. attēlu).

Atbildot uz jautājumu “Cik lielā mērā Tiesnešu ētikas komisijas lēmumi, atzinumi un skaidrojumi sakrīt ar Jūsu viedokli par tiesnešu profesionālās ētikas normām?”, 153 respondenti (95,7% no visiem) ir izvēlējušies atbildi “pilnībā sakrīt” vai “parasti sakrīt”, tikai 6 respondenti (3,8%) izvēlas atbildi “tikpat bieži sakrīt kā nesakrīt”, bet viens respondents (0,6%) atbild, ka viņa viedoklis “parasti nesakrīt” ar ētikas komisijas pausto nostāju. Tiesnešiem bija arī iespēja komentēt savas atbildes uz šo jautājumu, minot piemērus, kuros gadījumos viņu viedoklis nav sakritis ar ētikas komisijas lēmumiem, atzinumiem un skaidrojumiem. Vairākos komentāros tika minēti konkrēti piemēri: 2016.gada 15.janvāra lēmums attiecībā uz pašvaldību rīkotajiem pasākumiem, jautājumi par interešu konfliktiem un atstatīšanos, divreiz minēta arī dzīvesbiedra automašīnas lietošana. Daži komentāri bija vispārīgāki, piemēram, norādot, ka “nav gluži tā, ka viedokļi nesaskan, taču es būtu izteicies asāk un kategoriskāk” vai “diemžēl nav laika sagatavot atbildi, jo tā būtu apjomīga”.

2. attēls. Ētikas komisijas nostājas sakrītība ar respondentu viedokli

Ētikas komisijas atzinumu analīze rāda, ka tiesneša uzvedība un atsaucība, skatot konkrētu situāciju, ir būtisks komisijas viedokli ietekmējošs faktors. Ja tiesnesis ir gatavs sadarboties, izprot pārkāpumu vai norāda uz kādu blakus faktoru, piemēram, veselības stāvokli vai situāciju tiesu sistēmā kopumā, kas ietekmējis konkrēto situāciju, tad šī tiesneša sadarbība ietekmē komisijas dalībnieku viedokli par pārkāpuma smagumu. Komisijas dalībnieku intervijās bieži tiek minēts katras konkrētās situācijas specifiskums, kura dēļ nav iespējams situācijas vispārināt.

Vienlaikus, sapratnes veidošana par ētikas jautājumiem lielākajai daļai komisijas dalībnieku ir būtiskāks komisijas mērķis nekā sankciju pielietošana atsevišķās situācijās, saskatot savu misiju galvenokārt tiesu prakses un ētikas standartu maiņā, nevis tikai konkrēta gadījuma izvērtēšanā:

Tiesnesim jau varētu nebūt patīkami, ka par viņu vispirms uzraksta sūdzību, skata viņu pašpārvaldes institūcijā. Tiesnesis jau šo var uztvert kā sodu, mēs mēģinām atrast risinājumu pieņemamu visām pusēm. Ja turpmāk tas tiks praktizēts, tas varētu sevi attaisnos. Parasti jau saka - no savām kļūdām nemācās, bet atmiņā jau paliek. P9

Ir vairāki iemesli, kāpēc ētikas komisijas darbība ir vairāk novirzījusies koleģialitātes virzienā. Lēmumi komisijā tiek risināti izteikti koleģiāli, diskutējot jautājumus un situācijas. Līdz ar to lēmumu pieņemšana ir vērsta uz procesu, tiesnešu reakciju uz izskatāmajām situācijām, tiesnešu pašu izpratni par savu pārkāpumu, tiesu vidi kopumā. Tas nenozīmē, ka komisijas lēmumi tiek pieņemti šaurās tiesnešu interesēs. Kā atzīst viena no tiesnesēm, kuras pārkāpums ticis skatīts komisijā:

Un kad ir tevi skārusi ētikas komisija un ir zaudējis, man tā ir bijis, tad tā sajūta ir tāda: ka, nav tā sajūta, ka esi zaudējis un palikušas mieles. Jā, var uz šo jautājumu paskatīties arī no šāda skatu punkta. Tad es izlasu un saprotu, ka varbūt viņiem ir taisnība. FGD

Ētikas komisijas dalībnieki savu funkciju saskata iespējamo nākotnes ētikas pārkāpumu novēršanā. Piemēram, komisija ir ieviesusi neformālu risinājumu gadījumos, kad ētikas pārkāpumu komisija nav konstatējusi, bet ir saskatījusi tā risku - komunicēt ar attiecīgo tiesnesi neformāli, izvairoties no formālas tiesneša saukšanas uz komisijas sēdi. Tāpat komisija pēc savu dalībnieku iniciatīvas skata privātpersonu un citu juridisko profesiju pārstāvju sūdzības par tiesnešu darbību, lai arī formāli to komisijas reglaments nenosaka. Komisijas dienaskārtībā nonāk arī medijos izskanējuši jautājumi, reaģējot uz notiekošo sabiedrībā. Šādi Tiesnešu ētikas komisijas darba kārtībā nonāk *Vadlīnijas saziņai ar plašsaziņas līdzekļiem*, kurus komisija izstrādā kā atbildes reakciju uz tiesnešu vidē sastopamajām komunikācijas problēmām ar medijiem, iedrošinot tiesnešus aktīvāk veidot komunikāciju pašiem.

Katram mēs neiedosim pārlicību. Tas ar laiku jāiekaro. Veicot lielus darbus - vadlīnijas, [parādam], ka mēs nebūsim šaurs loks, kas aizstāv savējos. Mēs esam savējiem, tā ir mūsu profesionālā komisija. (...) Visi tie ir mūsu tiesneši. P6

Komisijas mērķis ir veidot noturīgu ētikas praksi, kas ļautu ienākt jauniem priekšstatiem un tiesneša darba standartiem un iekļautu plašāku vērtējumu par tiesu darbu:

Tas ētikas jautājums nav tāds vienas dienas risināms jautājums. Vienkārši jāmaina nedaudz tā domāšana, ka jāskatās, kā tu izskaties no malas. Tas, ka tu esi tiesnesis, tas nenozīmē, ka tev ir tāda vispārēja vara pār pārējiem. Mēs tā kā tādi celmlauži. Ētikas jautājumi varbūt liekas treššķirīgi. Tajā laikā nelikās tik svarīgi, kā tiesnesis tiesas zālē izturas. Tiesnesis un tiesnesis un spriež, pa lielam jau taisnīgi un godīgi, bet kā tas izskatās no malas, tas nelikās svarīgi. Tomēr mums bija jābūt tiem īpatņiem, kas cenšas saskatīt ikdienā, rutīnā, kas tiešām ikdienas darbs un situācijas, kas liekas pašas par sevi saprotamas, kurā it kā nekas nav un tā ir vispār pieņemts, un mēs tur mēģinām ko saskatīt un lasīt to veco ētikas kodeksu un likt kopā un pētīt konkrētas situācijas, cilāt, vai tādas ir būtiskas visiem. P6

Līdz ar to komisijai ir sava vīzija un mērķi, kas sakņojas refleksijā par patreizējo tiesu praksi. Rutīnas darba pārskatīšana kā refleksīva ētiska prakse vairāk izpaudusies komisijas darbībā un ētikas procesā kā komisijas programmatiskos dokumentos.

1.3 KOMISIJA KĀ TIESNEŠU ATBALSTA INSTITŪCIJA

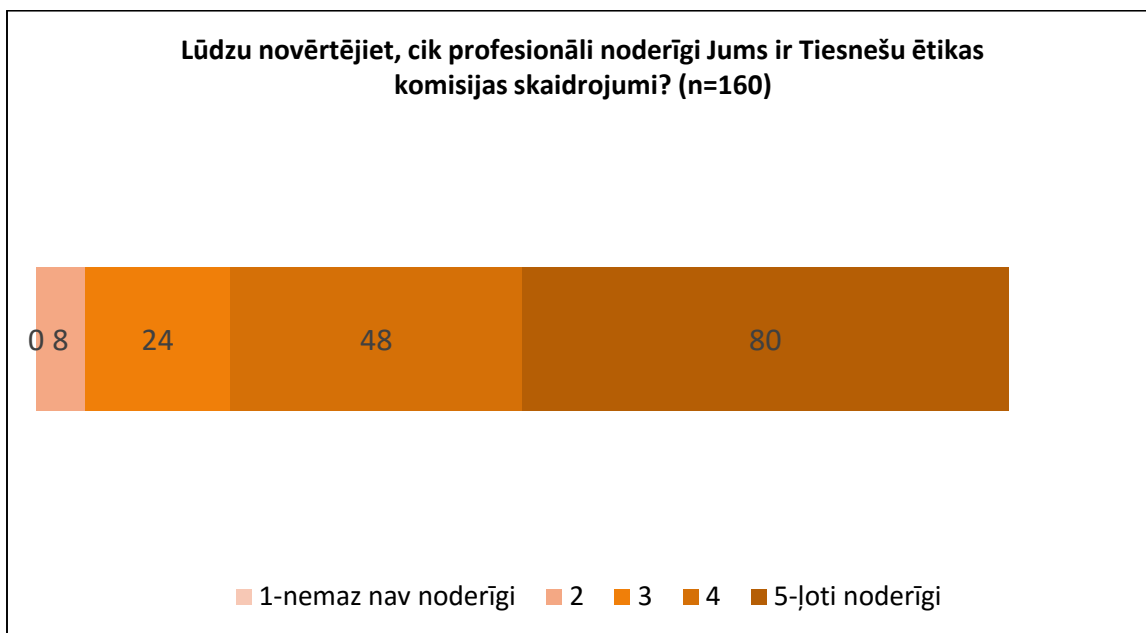
Lielākā daļa tiesnešu grupas diskusijā atzina, ka ētikas komisijā sev un savam kolektīvam saskata atbalstu. Primāri tiesneši komisiju redz kā tiesnešus pārstāvošu institūciju un, kā liecina pašu komisijas dalībnieku un citu tiesnešu pieredze, komisijas skaidrojumi un atzinumi tiek iekļauti tiesu praksē.

Likumā ir ierakstīta vispārīga tēze, ka tiesnesim jāatstatās, ja uzskata, ka nevar būt objektīvs vai rodas šaubas par viņa objektivitāti. Nav jau principā šī norma piepildīta, un mēs to darām ar ētikas

komisijas skaidrojumiem, kādu saturu iedodam. Tas noteikti ir palīdzējis. Es esmu redzējis, ka tiesneši savos lēmumos atsaucas uz ētikas komisijas lēmumiem. Tas ir viens no instrumentiem, kā šo normu iedzīvināt. P5

Gan ētikas komisijas dalībnieku, gan citu tiesnešu skatījumā biežāk minētais ētikas komisijas darbības virziens saistīts ar atbalstu tiesnešiem un tiesnešu spējinašanu visdažādākajos jautājumos, gan skaidrojot atstatīšanās jautājumus, gan uzvedību ārpus tiesas zāles. Lai arī neliela daļa tiesnešu diskusijā ironiski vērtēja komisijas lomu, norādot, ka spēj paši izvērtēt savu uzvedības modeli, lielākajai daļai tiesnešu ētikas komisijas darbība bija būtisks apstiprinājums un atbalsts profesionālo lēmumu pieņemšanā. Nereti diskusijas par strīdīgajiem jautājumiem jau bija notikušas kolektīvos, un to rezultātā tika pieprasīts un saņemts ētikas komisijas skaidrojums, kas parasti sakritis ar kolektīvā diskutēto.

Augstu vērtējumu Tiesnešu ētikas komisijas skaidrojumiem respondenti pauž arī aptaujā (sk. 3. attēlu). Atbildot uz jautājumu “Lūdzu novērtējiet, cik profesionāli noderīgi Jums ir Tiesnešu ētikas komisijas skaidrojumi?”, 128 tiesneši (80% no visiem) piecu punktu skalā (1 – nemaz nav noderīgi; 5 – ļoti noderīgi) ir izvēlējušies atbildes variantus 4 vai 5. Neviens respondents nav izvēlējis atbildes variantu 1 - “nemaz nav noderīgi”, un tikai 32 (20%) respondenti atzīmē atbildes variantus 2 un 3. Aptaujāto 160 respondentu vidējais novērtējums par skaidrojumu profesionālo noderīgumu ir 4,25. Atbildēs uz šo jautājumu ir vērojama saistība starp tiesnešu darba stāžu un ētikas komisijas skaidrojumu noderīguma novērtējumu. Tiesneši, kuru darba stāžs ir mazāks kā pieci gadi, biežāk kā citi tiesneši izvēlas vērtējumu 5, novērtējot skaidrojumus kā ļoti noderīgus. Tiesneši, kuru darba stāžs ir vairāk kā 21 gads, salīdzinot ar citām vecuma grupām biežāk izvēlas vērtējumu 2. Šī tendence ļauj secināt, ka ētikas komisijas atzinumi un skaidrojumi kļūst par tiesnešu izglītošanas un profesionālās pilnveides sastāvdaļu.

3. attēls. Tiesnešu ētikas komisijas skaidrojumu novērtējums

Kopumā būtiska atbalsta funkcija ir aktīva tiesnešu iesaistīšana ētikas normu veidošanā un pieņemšanā:

Nav jau tiesās tā tikai skaisti - visi ir cilvēki ar savām vājībām un ambīcijām. Nevar teikt, ka viss būtu ideāli. Tai pat laika nav man pamata apgalvot, ka ar ētiku būtu katastrofāli. Ir kā ir, domāju, ka ētikas komisija ir palīdzējusi tiesnešiem ar saviem skaidrojumiem un atzinumiem izvēlēties kādu uzvedības modeli. P26

Tas, ka ētikas jautājumi ir tiesnešu vidē debatējami un kļuvuši par individuālas refleksijas objektu, ļauj cerēt, ka ētikas pārmaiņas notiek fundamentālā līmenī atbildot uz tiesnešu aktuālajām vajadzībām. Ētikas komisijas skaidrojumi veido bāzi gadījumiem, kad tiesnešiem kāds no jautājumiem kļūst aktuāls un, saskaņā ar ārvalstu pieredzi, var kalpot kā pamata izglītības materiāls jaunajiem tiesnešiem.

1.4 KOMISIJA KĀ TIESNEŠUS AIZSTĀVOŠA INSTITŪCIJA

Lielākoties tiesneši komisijas darbu vērtēja atzinīgi un uzsvēra tās lomu ne tikai ētikas standartu izveides un padomdevēja jomā, bet arī kā savu interešu aizstāvi jeb “buferi” vai “sietu”, kas tiesnešus pasargā no nepamatotiem pārmētiem un sūdzībām.

Man liekas ētikas komisija ir labs siets, kas pasaka [prāvniekam], ka par šo mēs nerunājam, jo tas galīgi neattiecas uz ētiku un tas ir procesa jautājums, un par to varat tālāk sūdzēties caur nākamo instanci. P4

Tiesneši jutīgi uztver tiesneša saukšanu uz ētikas komisijas sēdi, paskaidrojumu prasīšanu, saskatot tajā kolēģu uztraukšanu un neērtības sajūtas radīšanu, kas nav patīkama arī sēdes dalībniekiem. Nereti uzskats, ka ētika ir katra tiesneša iekšējā izjūta nevis ārēju principu un normu kopums, rada sajūtu, ka kolektīvā izskatīšanā tiek pārkāptas robežas. Vairāki komisijas dalībniekiem, runājot par konkrētu situāciju izskatīšanu, atsaucas uz “trauslo robežu” starp ētikas normu pārkāpumu un tā neesamību.

Lai arī konkrētu sūdzību izskatīšana tieši vai netieši aizskar konkrēta tiesneša cieņu, kopumā ētikas komisijas viedoklis tiek respektēts un tiesneši tai uzticas:

Zināmā mērā jau tā ētikas komisija darbojas arī kā tāda buferzona, ka tas tiesnesis netiek pakļauts zināmām represijām, kad tā ētikas komisija izvērtē, ka nemaz nav tik neētiski un tik šausmīgi ļauni vai slikti, kā tas varbūt no kādu citu - tiesai piesaistītu vai nesaistītu personu - sākotnējā redzes viedokļa bijis. FGD

Tiesneši saskata, ka ilgtermiņā ētikas komisijas darbība padara tiesu darbu efektīvāku tieši tajā ziņā, ka tā pasargā tiesnešus no netaisnīgām un nepamatotām sūdzībām:

Tas ļauj izvairīties no daudz un dažādām sūdzībām, ko kolēģiem būtu jārisina katrā atsevišķā gadījumā. FGD

Ētikas komisijas izvēle skatīt un diskutēt katru sūdzību vai mediju ziņu, kas komisijas loceklim šķitusi aktuāla, ir divējādi vērtēta, uzsverot nepieciešamību atsijāt nebūtiskus un mazsvarīgus jautājumus. Jautājumu svarīgums arī nav viennozīmīga lieta, un tiesnešiem ir aktuāli dažāda līmeņa jautājumi un dažādas atbildes uz jautājumiem.

Ir arī kuriem nav patikuši atsevišķi skaidrojumi, sakot, ka tiesnesis jau tā ir ārkārtīgi ierobežots savā rīcībā. Faktiski iznāk, ka tikai viņam ir jāievēro augsts morāls normas un jābūt laipnam un pieklājīgam, tiesas procesa dalībnieki var izgāzt visu, bet tiesnesis pat kārtības noturēšanai nevar pacelt balsi. P1

Līdz ar to ētikas komisijas darbība skar abas jomas – gan standartu noteikšanu, gan tiesnešu aizstāvību, izmantojot šos pašus ētikas kritērijus:

Cilvēks nes sūdzību ētikas komisijai - atradis, ka tiesnesis ne tā paskatījies, ne tā pateicis. Mēs jūtam, ka bieži tiek izmantoti attiecību kārtošanai. P5

1.5 ĒTIKAS KOMISIJA UN SABIEDRĪBA

Lai arī tiesnešu grupas diskusijas dalībnieki norādīja, ka primāri ētikas komisija kalpo tiesnešu vajadzībām, plašāku sabiedrību tomēr skatīja kā kontekstu tiesneša darbam.

Cieņu jau nevar automātiski: pieņemt likumu, ka jāciena tiesa. Mums jau pašiem jāizveido, ka to tiesu varu, lai cilvēks cienītu, lai ienāktu tai tiesas mājā.. Jebkura gadījumā Civilprocesā būs zaudētājs, bet lai nepaliek mieles no tiesas procesa kā tāda. To nevar vienā dienā, ētikas komisija bija agrāk vai vēlāk vajadzīga. Tieši tas mūsu lielais pienesums ir tas, ka tiesnešiem jādod pārlicība, arī jāpārlicina, jāmudina, ka tam procesam jāizskatās ir pienācīgam, pieklājīgam. P6

Runājot par sabiedrību, tā parasti tiek konkretizēta kā prāvnieki vai mediju pārstāvji, nereti arī norādot uz tiesnešu nelabvēlīgu pieredzi ar abām sabiedrību pārstāvošām grupām.

No Bangaloras principiem nāk tas saprātīgais vērotājs no malas. Viņš ir saprātīgs, mēs nevaram gaidīt, ka jebkurš, kurš mūs redz, var novērtēt.. Varēt var, bet nav gluži jāņem vērā, jo mums ir dažādi cilvēki, pilnmēness cilvēki un visādi citi cilvēki. P4

Gan tiesnešu ētikas komisijas dalībnieki, gan citi tiesneši izmanto Bangaloras principos iestrādāto “saprātīgā vērotāja” institūtu, lai sev projicētu neitrālu un procesā neieinteresētu sabiedrību, uz kuru būtu jāpildina savas uzdevības. Kalniņš, Kažoka, Litvins (2008:3), iesakot uzlabojumus Tiesnešu ētikas kodeksa darbībai iesaka “saprātīgā vērotāja testa ieviešana, vērtējot situācijas” un šādi veidojot vienotu pieeju ētikas jautājumiem. Šis pētījums rāda, ka “saprātīgā vērotāja” pozīcijas izmantošana drīzāk ļauj labāk saprast sabiedrību un tās vajadzības augstākā, abstraktā līmenī, šādi netieši veicinot vienotas un uz sabiedrību vērstas tiesu prakses veidošanu. Šādā kontekstā tiesneši redz arī iespēju uzlabot tiesu tēlu sabiedrībā:

Pašas komisijas darbā tas nav pirmais prioritārais mērķis uzlabot tiesnešu tēlu uz āru. Tomēr, ka mums pašiem iekšā jātiek skaidrībā, kas ir kas. Ko var darīt un ko nē noteiktās situācijās, tad tas tēls varbūt uzlabosies. P16

Analizējot tiesu tēla un komunikācijas saikni Kalniņš un Austere (2010: 50) norāda, ka daļa uztverto korupcijas risku saistīta ar lēmuma taisnīgumu pretstatā likumiskajam un tiesneša personības un publiskā tēla iespaidam uz tiesu uztveri kopumā. Pētnieki (turpat: 51) uzsver ētikas prakses trūkumu kolektīvā, kad “ētiski jūtīgas kolēģu situācijas plašās iekšējās diskusijās” netiek apspriestas. Mūsu pētījums rāda, ka Tiesnešu ētikas komisija šādu praksi ir spējusi radīt un diskusijas notiek ne tikai ētikas komisijā, bet arī atsevišķās tiesās. Papildus, tiesneši uzsver, ka tiesu sēžu audiofiksēšanas ieviešana (skat. arī Birojs 2000, 2004: 30. lpp ieteikumus) ir būtiski mainījusi tiesas norisi. Ētikas komisija ievērojamu daļu darba laika, vērtējot par tiesnešiem iesniegtās sūdzības, ir veltījusi rūpīgai audioierakstu noklausīšanai un analīzei. Ieraksts tiek minēts kā tiesnešus pašdisciplinējošs faktors.

Paši komisijas locekļi savu darbu daļēji skata kā komunikāciju ar sabiedrību:

Mēs jau savus skaidrojumus un atzinumus rakstām un uzsveram, ka tas viss jāpasniedz tā, lai būtu skaidrs saprātīgam vērotājam no malas. Nevis kā lemtu kāds cits jurists, bet kā lemtu saprātīgs vērotājs no malas. Kaut kāds ierindas cilvēks. Mēs cenšamies to cilvēku ādās ielīst. P5

Tiesnešu diskusijā tika rosināts, ka ētikas komisijai būtu jāuzņemas aktīvāka loma savu atzinumu un skaidrojumu popularizēšanai sabiedrībā, tomēr daļa tiesnešu uzskatīja, ka tas būtu visu tiesnešu kopīgi veicams uzdevums. Neliela daļa uzskatīja, ka komunikācija ar sabiedrību nav nepieciešama, jo tiesneši tās saturu nevar ietekmēt.

2. TIESNEŠU IZPRATNE PAR PROFESIONĀLO ĒTIKU

2004. gadā veiktā pētījumā Birojs 2000 secināja, ka izpratne par ētiku Latvijas tiesu sistēmā ir divējāda. No vienas puses tika saistīta ar procesuālu lietu ievērošanu (piemēram, personas datu neizpaušanu), bet no otras puses ētika tika skatīta cilvēcisko attiecību kultūras kontekstā (Birojs 2000, 2004: 21-22). Pētījuma dati rādīja, ka šaurs skatījums uz ētikas jautājumiem tiesu sistēmu attālina no mērķa radīt izpratni par taisnīgumu un ētiskajiem standartiem, kā rezultātā cieš arī tiesu tēls. Pētījums uzsvēra arī pašu tiesnešu iesaistīšanas un iekšējo diskusiju nozīmi ētikas procesu un tiesu politikas veidošanā. Šis divējāda skatījums uz profesionālo ētiku ir saglabājies arī šī pētījuma veikšanas laikā.

2.1 ĒTIKA UN PROFESIONALITĀTE

Būtiska intervijās minēta tēma, kas norāda uz to, ka Latvijā vēl arvien tiek meklēta ētikas vieta tiesnešu skatījumā uz savu profesiju, ir jautājums par ētikas un profesionalitātes attiecībām. Vairākās intervijās ar Tiesnešu ētikas komisijas dalībniekiem ir uzsvērts, ka ētiku nav iespējams nodalīt no profesionalitātes, un ir nepieciešams veidot izpratni par ētikas normu ievērošanu kā neatņemamu profesionālās darbības daļu, vienlaikus uzsverot ētikas nozīmi tiesnešu izglītības un tālākizglītības procesā.

(..) kādreiz liekas, ka ētika ir kaut kas cits un profesionalitāte kaut kas cits. Bet es, strādājot ētikas komisijā esmu sapratusi, ka tas ir viens un tas pats, to nevar atdalīt. P31

Vēl viens aspekts, kas intervijās tiek minēts saistībā ar profesionalitāti, ir profesijas uzliktie uzvedības standarti, kas jāpieņem, uzsākot darbu amatā, jo persona vairs nepārstāv tikai sevi, bet arī profesionālu grupu. Šie standarti dažās intervijās tiek raksturoti kā “nasta” vai “ierobežojums”, ko tiesnesis brīvprātīgi uzņemas, uzsākot darbu profesijā.

Tiesneša darbs uzliek lielu nastu - visu laiku jādomā, ko tu runā, kā izskaties. Nevari atļauties vaļības. P5

Tev tas amats tomēr uzliek tādas īpašas ierobežojumus. Mēs it kā esam domājuši par tā vecā kodeksa maiņu, bet tur ir ļoti labas normas pateiktas, ka tiesnesis no brīva prāta to ir uzņēmis, kopā ar šo statusu viņš ir ļoti daudz ko uzņēmis. P30

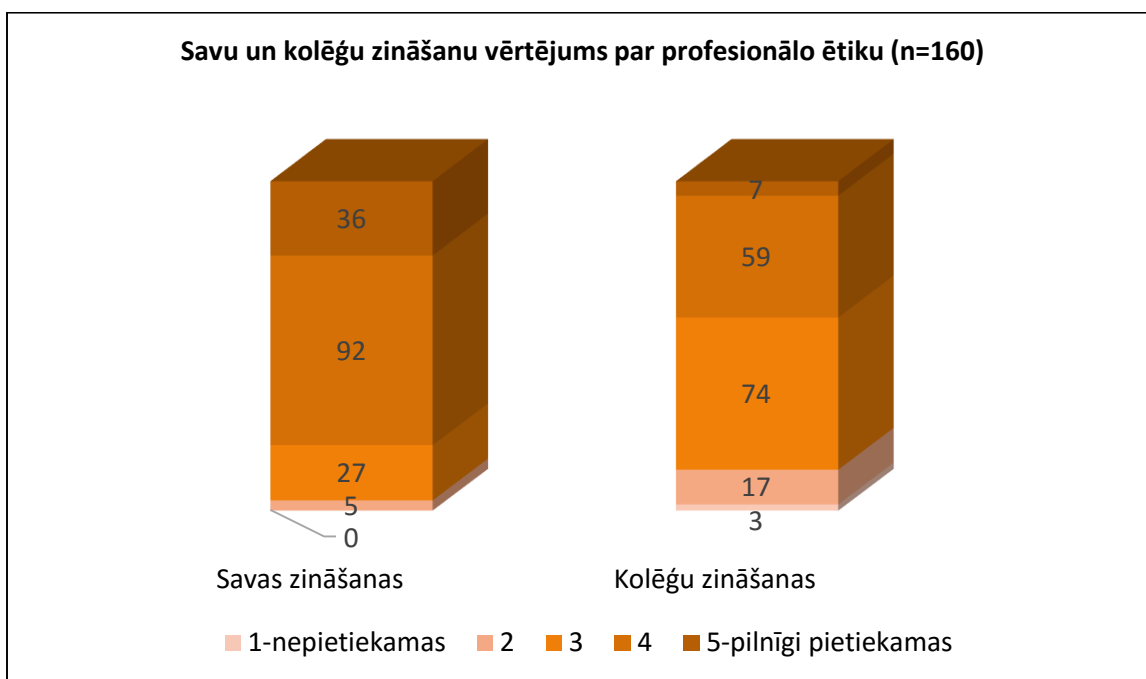
Vairāki citi pētījuma dalībnieki pauž atšķirīgu viedokli, uzsverot, ka ētika galvenokārt ir tiesneša personības nevis profesionālās darbības raksturojums (“ētika vai nu ir vai nav” (FGD)), un zināmā mērā apšaubot iespējas iemācīt ētisku attieksmi un rīcību.

Man personīgā sajūta ir, ka ļoti lielā mērā to nosaka tieši tiesneša personība. Kādam varbūt mācīts, zina, ka ir kodekss un tādas normas, bet tas neko īsti nenožīmē. Kādam varbūt nav mācīts, viņš varbūt nav lasījis, bet nelasot tāpat ir skaidrs, kādi ir ētikas principi. P16

Tomēr šāds individuālistisks skatījums uz ētiku var apgrūtināt vienotu profesionālās ētikas standartu izveidi un īstenošanu. Neapšaubot individuālo morālo vērtību nozīmi katras personas

dzīvē, profesionālā darbība vienlaikus pieprasa izveidot tādu attieksmes un rīcības modeli, kas atbilst ne vien personas individuālajām vērtībām, bet arī profesionālās grupas kopējām vērtībām un ētikas principiem.

Zināmā mērā par individuāli centrētu skatījumu uz ētiku liecina arī tiesnešu atbildes uz aptaujas jautājumiem par to, kā respondenti vērtē savas un citu tiesnešu zināšanas par profesionālo ētiku (sk. 4. attēlu). Atbildot uz jautājumiem “Kā Jūs vērtējat savas zināšanas par tiesnešu profesionālās ētikas jautājumiem?” un “Kā Jūs kopumā vērtējat Latvijas tiesnešu zināšanas par tiesnešu profesionālās ētikas jautājumiem?” piecu punktu skalā (1 – nepietiekamas; 5 – pilnīgi pietiekamas), savas zināšanas respondenti vērtēja salīdzinoši augstāk (vidējais novērtējums - 3,99) nekā kolēģu zināšanas (vidējais novērtējums – 3,31). Vērtējot savas zināšanas, 128 respondenti (80% no visiem) izvēlas vērtējumu 4 vai 5, turpretī, vērtējot tiesnešu zināšanas kopumā, šādu vērtējumu ir izvēlējušies tikai 66 respondenti (41.3%). Neviens no respondentiem savas zināšanas nav novērtējis ar 1 - kā nepietiekamas, un tikai 5 respondenti savas zināšanas vērtē ar 2 (3,2%), bet tiesnešu zināšanas kopumā 3 respondenti ir vērtējuši ar 1 (1,9%), un atbildi 2 ir izvēlējušies 17 tiesneši (10,6%). Vērtējumu 3 savām zināšanām ir izvēlējušies 27 tiesneši (16,9%), bet kolēģus šādi ir vērtējuši 74 respondenti (46,3%). Tendence kritiskāk vērtēt kolēģu zināšanas ir vērojama saistībā ar tiesas līmeni - Augstākās tiesas tiesneši ir pauduši kritiskāku viedokli par kolēģu zināšanu vērtējumu nekā citos tiesu līmeņos.

4. attēls. Savu un kolēģu zināšanu vērtējums

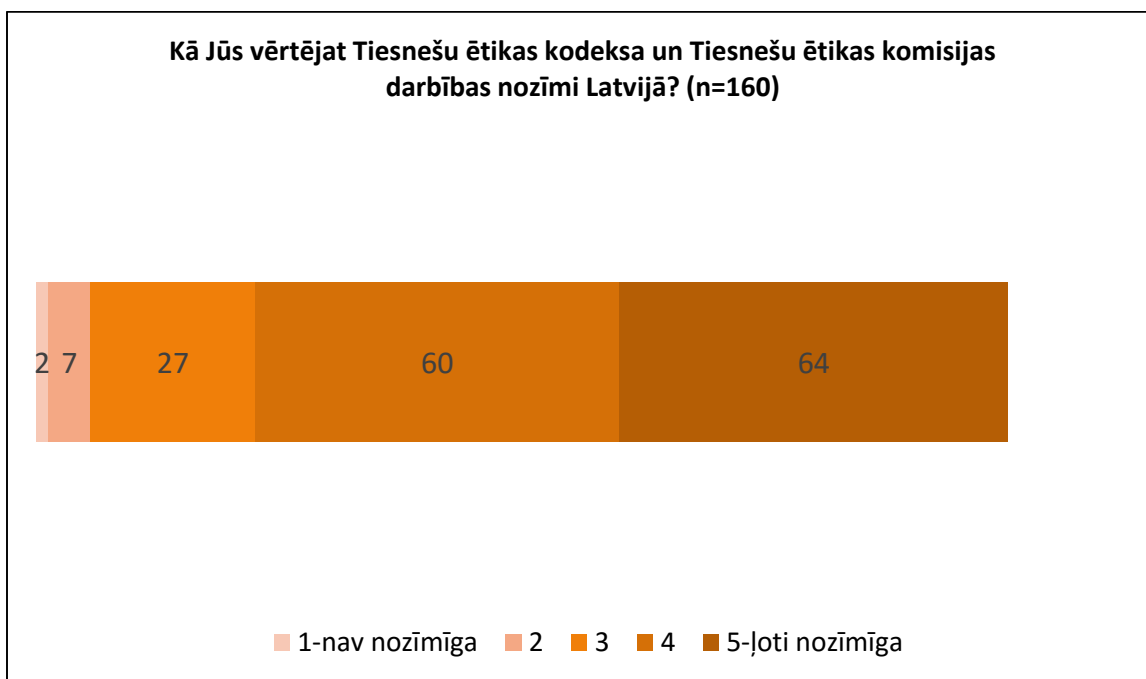
Tas, ka savas zināšanas tiek vērtētas salīdzinoši augstāk, varētu liecināt par to, ka vismaz daļai tiesnešu vēl arvien trūkst iespējas salīdzināt savus un kolēģu priekšstatus, iesaistoties diskusijās par profesionālās ētikas jautājumiem. Tāpat iespējams, ka kolēģu zināšanu vērtēšanai tiek pielietots individuāls ētikas standarts, nevis vispārīgi profesionālās ētikas principi, kas kalpotu kā

salīdzināšanas mēraukla. Līdzīgi arī intervijās vairāki komisijas dalībnieki uzsver, ka katra tiesneša rīcība ir skatāma konkrētos kontekstos un nav vispārināma kādos principos. Šādu skatījumu saasināti raksturo arī viens no komentāriem tiesnešu aptaujas ietvaros:

“(..) vienmēr esmu uzskatījusi tādas ētikas kanonus par nevajadzīgu greznību, bet komisijas darbu par spēlēšanos smiltiņās. Ja tiesnesis neizprot un neievēro ētikas normas, tad tādām nav vietas tur, kur viņš ir! Nezin kā mēs visus gadus bez tā iztikām un visu sapratām.”

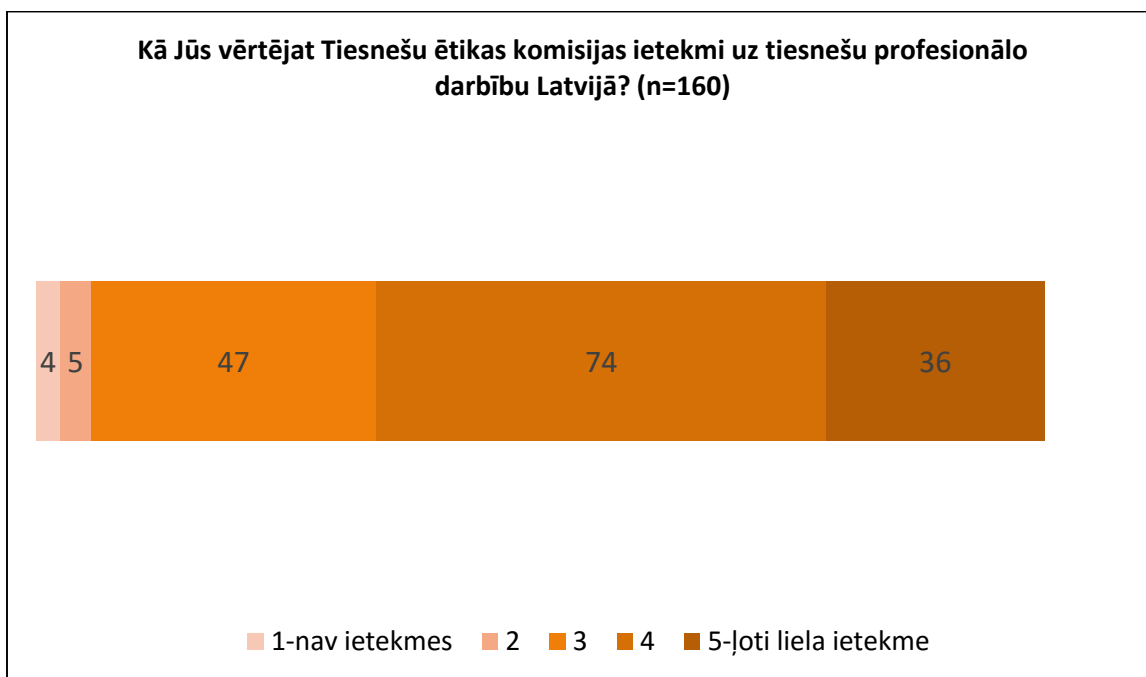
2.2 ĒTIKAS IZPRATNI VEIDOJOŠIE FAKTORI

Gan tiesnešu diskusijā, gan intervijās ar ētikas komisijas dalībniekiem kā nozīmīgākais faktors, kas ietekmē izpratnes veidošanos par profesionālās ētikas jautājumiem Latvijā, tiek minēta tiesnešu profesionālā pašregulācija, uzsverot Tiesnešu ētikas komisijas nozīmi vienotas izpratnes un ētikas normu interpretācijas veidošanā. To apstiprina arī aptaujas rezultāti, kur, atbildot uz jautājumu “Kā Jūs vērtējat Tiesnešu ētikas kodeksa un Tiesnešu ētikas komisijas darbības nozīmi Latvijā?”, respondenti sniedz relatīvi augstu novērtējumu (sk. 5. attēlu). Vērtējot 5 punktu skalā (1 – nav nozīmīga; 5 – ļoti nozīmīga), vidējais respondentu novērtējums ir 4,11 punkti. Kopā 124 respondenti (77,5% no visiem) izvēlas vērtējumu 4 vai 5, 27 respondenti (16,9%) izvēlas vērtējumu 3, un 9 respondenti (5,7%) ir snieguši vērtējumus 1 vai 2. Ir vērojama Tiesnešu ētikas kodeksa un ētikas komisijas nozīmes vērtējuma saistība ar respondenta darba vietu. Apgabaltiesu tiesneši biežāk kā citas grupas izvēlējās vērtējumu 5 – ļoti nozīmīgi, Augstākās tiesas tiesneši biežāk izvēlējās vērtējumu 4, bet rajonu tiesu tiesnešiem biežāk kā citās grupas bija tendence izvēlēties vērtējumu 3.

5. attēls. Respondentu viedoklis par Tiesnešu ētikas kodeksa un ētikas komisijas nozīmi

Aptaujā tika uzdots jautājums arī par to, kāds ir respondentu viedoklis par Tiesnešu ētikas komisijas ietekmi uz tiesnešu profesionālo darbību Latvijā. Šo ietekmi respondenti vērtē relatīvi zemāk nekā ētikas kodeksa un komisijas nozīmi, tomēr vidējais novērtējums 3,76 liecina arī par būtisku ētikas komisijas ietekmi tiesnešu skatījumā (sk. 6. attēlu). Vērtējot 5 punktu skalā (1 – nav ietekmes; 5 – ļoti liela ietekme), kopā 110 respondenti (65,1%) izvēlas vērtējumu 4 vai 5, 47 respondenti (29,4%) izvēlas vērtējumu 3, un 9 respondenti (5,7%) ir vērtējuši ētikas komisijas ietekmi ar 1 vai 2.

6. attēls. Respondentu viedoklis par Tiesnešu ētikas komisijas ietekmi

Intervijās ar tiesnešu ētikas komisijas dalībniekiem jautājums par ētikas izpratni veidojošiem faktoriem tika skatīts arī plašāk, runājot par ētikas tēmu apguves nozīmi jurisprudences studijās augstskolā. Vairāki pētījuma dalībnieki norāda, ka vēl arvien būtiska ietekme ir tiesnešu paaudzei, kas nav apguvusi ētiku kā atsevišķu kursu augstskolā. Vienā no intervijām tas tika minēts kā viens no iemesliem dažādai izpratnei par ētiku.

Man sanāca tā, ka es vēlāk iestājos augstskolā, un es tā kā nemācījos padomju laikā, bet man arī nebija īsti juridiskās ētikas. Man liekas, ka juridiskā ētika ne katram ir mācīta, un mēs tajās ētikas mācībās, semināros, kur mācām, mēs katrreiz sākumā pavaicājam, cik daudz kurš ir mācījies. Un man liekas, ka to dažādo izpratni nosaka arī tas, ka tā ētika kā profesionālā ētika nav mācīta augstskolā. P31

Šajā intervijā tika norādīts arī uz nepieciešamību izglītēt tiesu priekšsēdētājus, tādējādi veidojot vienotu izpratni par ētiku, jo tiesu priekšsēdētājiem ir nozīmīga loma viedokļu veidošanā un būtiska ietekme uz tiesnešu skatījumu uz ētiskām problēmām.

(..) mācību centrs jau vispār domā par priekšsēdētāju kompetencēm un kā viņus apmācīt, tai skaitā par prasmēm, par ētiku un tādām lietām, bet tur varbūt arī ētikas komisija būtu varējusi kaut ko vēl labāk vai vairāk darīt. Jo citreiz var būt tā, ka, ja tas tiesnesis no sava priekšsēdētāja saņem atbildi, ka šai gadījumā viss ir pareizi, bet ētikas komisija domātu citādi, tad tur var rasties problēma. P31

Iekļaujot ētikas jautājumus gan tiesu priekšsēdētāju, gan tiesnešu tālākizglītībā, būtiski ir izvērtēt esošās zināšanas un vajadzības, lai ētikas izpratnes veidošana būtu pēc iespējas efektīvāka. Vajadzību izvērtēšanas jautājumiem būtiska uzmanība tiek pievērsta arī citu valstu tiesnešu tālākizglītības veidošanā. Eiropas Komisijas veidotajā labas juridiskās apmācības prakses piemēru apkopojumā¹ ir minēti vairāki labās prakses piemēri vajadzību izvērtēšanai juridisko profesiju tālākizglītībā. Piemēram, Francijā, svarīga nozīme tiek piešķirta tiesnešu regulāram apjomīgam pašnovērtējumam par tālākizglītības rezultātiem un vajadzībām, kā arī tālākizglītības grupu dalībnieku pārstāvji tiek regulāri iesaistīti mācību programmu aktīvā izvērtēšanā un uzlabošanā. Polijā ar līdzīgu mērķi tiek veidoti tiesnešu individuāli kompetenču profili, kuros tiek iekļautas arī zināšanas un kompetences ētikas jomā, analizējot katra tiesneša vajadzības un plānojot tālākizglītību. (European Judicial Training Network, 2014)

Kā mazāk nozīmīgi faktori, kas veido tiesnešu izpratni par ētiku, intervijās ir minēti arī komunikācija un pieredzes apmaiņa ar ārvalstu kolēģiem, kā arī literatūra un dokumenti par profesionālās ētikas jautājumu risināšanu dažādās valstīs, t.sk. Bangaloras principi un to skaidrojumi.

Tagad tiesneši pabraukājuši pa ārzemēm, redzējuši to praksi, to tiesnešu korpusu, kāds ir attīstītākās valstīs. Tagad bijām pagājušo gadu Norvēģijā un Dānijā. Prasu, kā jums ar disciplinārlietām un tā. Viņi saka, mums nav tādu problēmu. Tiesneši atstāsta viens otram, ejam uz priekšu kā sabiedrība. Tiesneši redz, izglītojas. Kaut kā jau katru uzrunā tā pasaules situācija. P14

Atsevišķi pētījuma dalībnieki intervijās kā ētikas izpratni ietekmējošu faktoru min arī starptautisko organizāciju prasības profesionālās ētikas jomas sakārtošanā, piemēram, tika minētas GRECO rekomendācijas un tajās iekļautā prasība veikt izmaiņas ētikas kodeksā. Tomēr uz šo starptautisku institūciju spiedienu kā būtisku tiesnešu dienas kārtībā norāda tikai viens fokusa grupas diskusijas dalībnieks un divi ētikas komisijas locekļi, tādējādi parādot, ka plašākai tiesnešu grupai šis starptautiskais konteksts ir mazāk zināms vai aktuāls. Tiesnešu grupas diskusijā dalībnieki arī debatēja par ārvalstu spiediena ietekmi uz ētisko regulējumu tiesu sistēmā. Kad viens no diskusijas dalībniekiem norādīja, ka ētikas jautājumu ienākšana tiesnešu darba kārtībā ir saistīta ar "iestāšanos visādās savienībās", lielākā daļa tiesnešu oponenta, uzsverot mainīgo sociālo situāciju un iekšēju nepieciešamību tiesnešiem pielāgoties šai maiņai.

¹ <http://www.ejtn.eu/Resources/Good-judicial-training-practices/>

2.3 ĒTIKAS ROBEŽAS

Intervijas un fokusa grupas diskusija parāda, ka, līdzīgi kā jautājums par ētikas vietu tiesnešu profesijas pašizpratnē, atbilžu meklējumu procesā ir arī jautājums par ētikas jomas robežām. Fokusa grupas diskusijā tiesneši pauž viedokli, ka, veidojot profesionālās ētikas standartus un izvērtējot problēmsituācijas, ir jāmeklē vidusceļš starp pārāk triviālu problēmu iekļaušanu ētikas laukā (“galvenais, lai tā ētikas komisija neklūst eksaltēta, piepacelta”, FGD) un nopietnu problēmu ignorēšanu. Šo robežu meklēšanas procesā ētikas komisijai ir līdzsvarotāja loma.

Viņi [ētikas komisija] nevarētu nolaisties pārāk zemu. Kaut ko lemtu - kādi galīgi sīkumi. Kādam nepatiks tiesnesis, pateiks kaut kādu vārdu, kas citam tiesnesim liksies normāls, citam rupjš un tad tagad nu ētikas komisija skatīs. Kaut kādu štruntu. Jābūt ir kaut kādai robežai. FGD

(..) ētikas komisija ir tāds kā līdzsvarotājs, kas saka, ka nevajag tik ļoti norobežoties no sabiedrības, iebraukt otrā grāvī. FGD

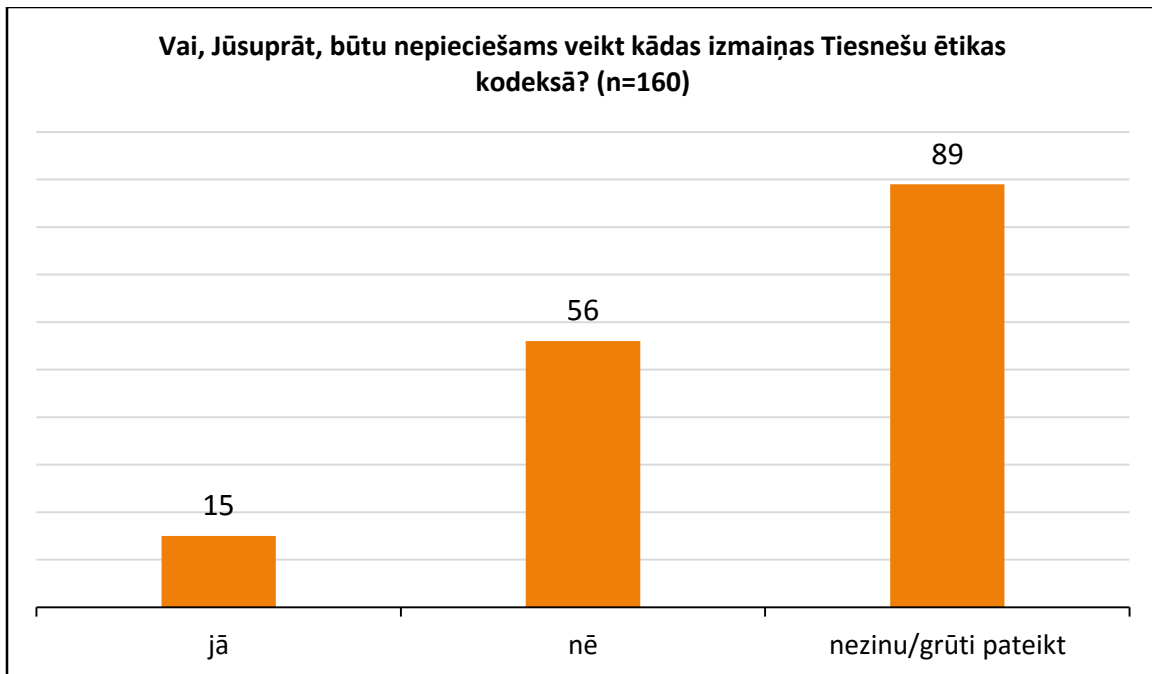
To, ka ētikas komisija veic apzinātu, aktīvu lomu ētikas robežu meklēšanā, atzīst arī paši komisijas dalībnieki, norādot uz aktīvu diskusiju nozīmi ētikas komisijas darbā.

Nav tā, ka mēs tādā vienbalsīgā unisonā tikai mājām vai kratām ar galvu. Pilnīgi nē. Mums ir bijušas ļoti karstas diskusijas. Tas, ko viens saka, ka tā ir ētikas problēma, otrs saka - tā ir darba organizācijas problēma, tā ir savstarpējās saskarsmes problēma, tā nav ētika. Un mēs ļoti bieži esam nonākuši pie tā: kas tad īsti ir tā profesionālā ētika un vai tā profesionālā ētika... kur viņa aprobežojas, kur viņa neaprobežojas. P30

Ētika intervijās ir raksturota arī kā **jābūtības joma**, kas veido ideālās rīcības izpratni un paraugu. Šis skatījums pamato vairākās intervijās pausto nepieciešamību mainīt Latvijas Tiesnešu ētikas kodeksu tā, lai tas būtu veidots kā pārskats par profesionālās ētikas principiem, nevis nevēlamas rīcības uzskaitījums. Šādas izmaiņas ētikas kodeksā vairāku pētījuma dalībnieku skatījumā ļautu to plašāk interpretēt un būtu vērstas uz pozitīviem uzvedības modeļiem, nevis aizliegumiem.

Mums it kā vēlamāki likās principi, ne konkrēta uzvedība. Līdz ar to konkrētam noteikumam ir uzreiz savas iespējas interpretēt un pagriezt par labu vai sliktu tiesnesim. Drīzāk par sliktu tiesnesim. Tas ir darbs, ko prasa starptautiskās institūcijas. P26

Tomēr nepieciešamība veikt izmaiņas Tiesnešu ētikas kodeksā nav plaši atzīta un diskutēta tiesnešu vidē. Izmaiņas kodeksā kā nākotnes uzdevums tika minētas galvenokārt intervijās ar ētikas komisijas dalībniekiem, kuri atsaucas uz starptautiskiem dokumentiem (piemēram, Bangaloras principi un citu valstu tiesnešu ētikas kodeksi) un starptautisku institūciju prasībām mainīt ētikas kodeksu. Par to, ka tiesneši kā profesionāla grupa kopumā vāji izjūt nepieciešamību veikt izmaiņas Tiesnešu ētikas kodeksā liecina arī aptaujas dati. Atbildot uz jautājumu “Vai, Jūsaprāt, būtu nepieciešams veikt kādas izmaiņas Tiesnešu ētikas kodeksā”, tika 15 respondenti (9,4% no visiem) atbild apstiprinoši, 56 (35%) uzskata, ka izmaiņas nav nepieciešamas, bet lielākajai daļai respondentu 89 (55,6%) nav viedokļa par šo jautājumu (sk. 7. attēlu).

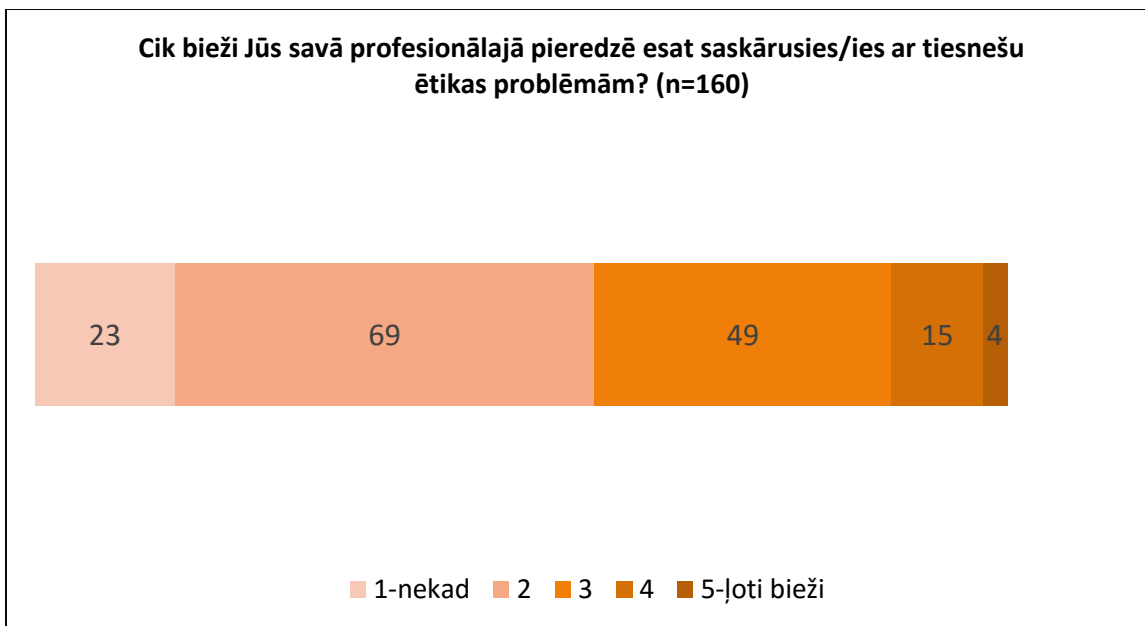

7. attēls. Respondentu viedoklis par izmaiņu nepieciešamību ētikas kodeksā

Šāds motivācijas un viedokļa trūkums plašākā profesionālā grupā rada risku, ka gadījumā, ja izmaiņas ētikas kodeksā tiks veiktas, var trūkt atbalsta šādai skatījuma maiņai uz profesionālās ētikas jautājumiem. Citu valstu pieredze rāda, ka izpratnes un motivācijas veidošanai ir jāvelta laiks un resursi, iesaistot plašu tiesnešu grupu diskusijās par nepieciešamajām ētikas kodeksa izmaiņām.

2.4 PROFESIONĀLĀS ĒTIKAS AKTUĀLIE JAUTĀJUMI

Tiesnešu aptaujas ietvaros tika uzdots jautājums par to, cik bieži tiesneši savā profesionālajā pieredzē ir saskārušies ar profesionālās ētikas problēmām, atbildes vērtējot 5 punktu skalā (1 – nekad; 5 – ļoti bieži). Vidējais respondentu novērtējums bija 2,43. Tikai 19 respondenti (11,9% no visiem) izvēlas vērtējumu 4 vai 5, tādējādi norādot, ka bieži sastopas ar profesionālās ētikas problēmām, 49 respondenti (30,7%) izvēlas vērtējumu 3, bet vairāk kā puse respondentu - 92 (57,6%) ir atzīmējuši atbildes variantu 1 vai 2 (sk. 8. attēlu).

8. attēls. Saskaņā ar ētikas problēmām profesionālajā pieredzē

Teorētiskajā literatūrā par dažādu jomu profesionālo ētiku arvien biežāk kā nozīmīgs jēdziens tiek minēts “ētiskais radars” (angl. - *ethical radar*) - personas spēja saskatīt ētiski problemātiskas situācijas un jautājumus. Daudz tiek diskutēts par iespējām attīstīt šo spēju profesionālās izglītības un tālākizglītības ietvaros, lai mazinātu riskus, ka ētiski problemātiskas situācijas ikdienā netiek pamanītas, un līdz ar to tiek palaista garām to savlaicīgas risināšanas iespēja. Iespējams, ka respondentu viedoklis par to, ka viņu profesionālajā pieredzē ētikas problēmas ir ne pārāk bieži sastopamas, norāda uz nepieciešamību attīstīt šo “ētisko radaru”.

Veicot Tiesnešu ētikas komisijas lēmumu, atzinumu un skaidrojumu kontentanalīzi, iezīmējās septiņas aktuālākās tiesnešu profesionālās ētikas jomas: tiesnešu izturēšanās un rīcība tiesas zālē; tiesnešu izturēšanās un rīcība sabiedrībā; attiecības ar kolēģiem darba vietā; attiecības ar citu juridisko profesiju pārstāvjiem; komunikācija ar medijiem, viedokļu paušana medijos; tiesneša amata savienošana ar radošo un pedagoga darbu; interešu konflikti. Aptaujas ietvaros respondenti tika lūgti atbildēt uz jautājumu “Kādas, Jūsaprāt, ir biežāk sastopamās tiesnešu ētikas problēmas Latvijā?”, sakārtojot šīs problēmas pēc nozīmības, kur 1. ir visnozīmīgākā un 7. ir mazāk nozīmīgā problēma. Pārskats par respondentu atbildēm ir ietverts 3. tabulā.

3. tabula. Respondentu viedoklis par biežāk sastopamajām profesionālās ētikas problēmām

Problēma	vieta	punkti
tiesnešu izturēšanās un rīcība tiesas zālē	1	323
tiesnešu izturēšanās un rīcība sabiedrībā	2	545
interese konflikti	3	579
komunikācija ar medijiem, viedokļu paušana medijos	4	663
attiecības ar citu juridisko profesiju pārstāvjiem	5	682
attiecības ar kolēģiem darba vietā	6	717
tiesneša amata savienošana ar radošo un pedagoga darbu	7	971

Tabulā ugstāko vietu iegūst visnozīmīgākais atbilžu variants. Punkti ir visu respondentu izvēlēto vietu summa attiecīgajam atbilžu variantam. Svarīgākais atbilžu variants ir tas, kurš ieguvis mazāko punktu skaitu.

2.5 KOMUNIKĀCIJA AR MEDIJIEM

Jau pieminētās *Vadlīnijas saziņai ar plašsaziņas līdzekļiem* tika veidotas galvenokārt ar mērķi atbalstīt un iedrošināt tiesnešus runāt ar mediju pārstāvjiem. Kalniņš un Austere (2010: 53) norāda, tiesu komunikācija ar medijiem ir uzlabojusies, tomēr “visas ārējās komunikācijas sakoncentrēšana sabiedrisko attiecību vadītājas rokās liedz saziņā ar sabiedrību uzturēt to autoritāti, ko nodrošinātu paša tiesneša pausts viedoklis”, šādi iedrošinot pašus tiesnešus uz aktīvāku komunikāciju. Kā atzīst komisijas dalībnieks:

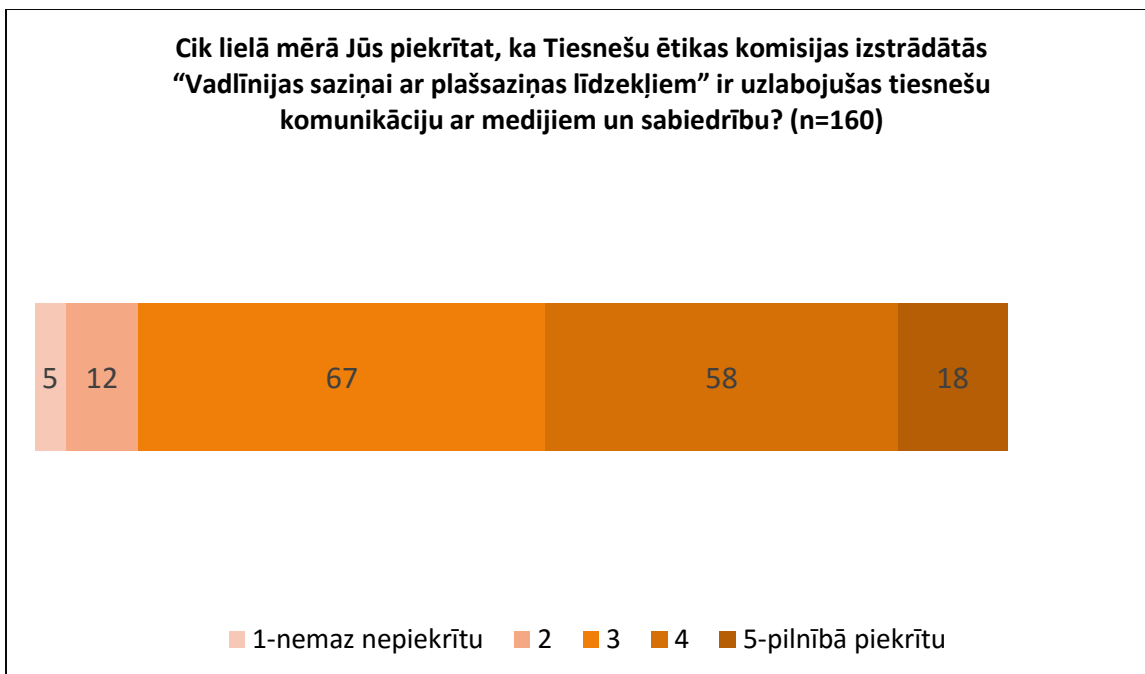
Bija tāda doma, ka, lai kādā ziņā iedrošinātu tiesnešus, gan dotu kādu instrumentu tiesnešu rokās saziņai ar presi, masu medijiem, lai labāk tas tiesnesis izskatītos uz vispārējā fona. P9

Saziņa ar medijiem joprojām ir tiesnešiem jutīga tēma un attieksmi pret medijiem palīdz veidot gan vadlīnijas, gan kursi. Gan mediju treniņš, gan pati komunikācijas pieredze īpaši ar vizuālo mediju pārstāvjiem, atsevišķos rada pārlicēģu stresu. Kā norāda kāds tiesnesis diskusijā:

Cilvēkam, kam nav bijis tādas [mediju] pieredzes - ieslēdz gaismu, ieģrūž mikrofonu un kameru ieslēdz, viss izlido no galvas. Tur jau nolasīt nevar vairs. FGD

Vienlaikus, kā atzīst paši tiesneši, atvērtība pret medijiem ir ļāvusi izvairīties no situācijām, kad pats komunikācijas notikums ar tiesnesi kļūst par skandālu un negatīvu ziņu.

Aptaujas dati liecina, ka respondenti vadlīniju ietekmi uz komunikāciju ar medijiem un sabiedrību vērtē kā viduvēju - piecu punktu skalā (1 – nemaz nepiekrītu; 5 - pilnībā piekrītu) vidējais novērtējums par vadlīniju ietekmi uz komunikāciju ar medijiem un sabiedrību ir 3,45. Kopā 76 respondenti (47,6%) ir izvēlējušies vērtējumus 4 un 5, 67 respondenti (41,9%) ir izvēlējušies vērtējumu 3, bet 17 respondenti (10,7%) ir norādījuši vērtējumu 1 vai 2 (sk. 9. attēlu). Vadlīniju izstrāde ir bijusi būtiska gan ekspertu ieteikumos, gan arī ētikas komisija to saskatījusi par būtisku tiesnešu ētikas jautājumu. Salīdzinoši zemais komunikācijas vadlīniju ietekmes vērtējums ir skaidrojams gan ar respondentu, iespējams, negatīvo attieksmi pret medijiem, komunikācijas nepieciešamību, gan jutību vai pat nepatiku pret komunikāciju kā papildus uzliktus pienākumu.

9. attēls. “Vadlīniju saziņai ar plašsaziņas līdzekļiem” ietekmes novērtējums

Lielākā daļa intervēto tiesnešu – gan komisijas locekļu, gan diskusijas dalībnieku – nebija regulāras sadarbības pieredzes ar medijiem, bet daļa bija izgājuši treniņu, kas viņus nebija iedvesmojis komunikācijai. Kā intervijā norādīja viens no tiesnešiem, tiesneši neesot oratoru profesija:

“Ja ir pie kā pieturēties, tad var drusku drošāk justies, bet principā saistībā ar komunikāciju ar masu medijiem un, ja vēl televīzijā tiesnesi rāda, tur vajadzīga zināma pieredze, mazliet arī drosmē, arī verbālās spējas. Ir tā, ka, ja pats cilvēks uzstājas un nav profesionāls orators, nav pašam diez ko patīkami skatīties uz tiksmīnāties.” P9

Aptaujā, atbildot uz jautājumu par nozīmīgākajām nākotnē vēl risināmajām tiesnešu ētikas problēmām Latvijā, trīs tiesneši uzsver, ka komunikācija ar medijiem ir tiesnešiem nākotnē risināms jautājums: “jāturpina izglītēt tiesneši par saskarsmi ar masu medijiem un jāattīsta prasme sniegt atbildes uz žurnālistu jautājumiem”, skatot komisijas uzsāktu kā plašāka darba sastāvdaļu. Šī darba turpinājums varētu būt arī jaunas formas komunikācijas problēmu risināšanai. Piemēram, Nīderlandes pieredze rāda, ka līdzās īpaša “preses tiesneša” posteņa izveidošanai tiesās un mediju treniņiem, būtiska loma pozitīvas komunikācijas veidošanā ir ikgadēju konferenču rīkošanai, kurās gan tiesneši, gan preses pārstāvji diskutē par to, cik efektīva ir savstarpējā komunikācija un kas tajā varētu tikt uzlabots. Nīderlandes tiesās ir ieviests arī komunikācijas padomnieka amats, kura uzdevumos ietilpst ne vien sākotnējo kontaktu veidošana un starpnieka loma saziņā ar presi, bet arī tiesas iekšējās komunikācijas uzlabošana un komunikācija ar sabiedrību (De Rechtpraak 2005). Lai uzlabotu žurnālistu zināšanas par tiesu darbu, tiesu sistēma regulāri organizē apmācības žurnālistiem un ir sagatavojusi vārdnīcu, kas

palīdz žurnālistiem saprast juridisko terminoloģiju, kā arī žurnālistiem ir pieejamas vadlīnijas par komunikāciju ar tiesnešiem (De Rechtpraak 2013).

2.6 TIESNEŠU IZTURĒŠANĀS UN RĪCĪBA TIESAS ZĀLĒ

Kā būtisku faktoru, kas ir ietekmējis tiesnešu izturēšanos tiesas zālē, vairāki pētījuma dalībnieki minēja prasību ierakstīt tiesas sēdes.

(..) audioieraksti ieviesa ļoti lielas pārdomas. Tiesnesis nevar atļauties būt augstprātīgs, cinisks, tiešām klaji jūs apsaukt vai pateikt - sēdi, es tev vārdu nedošu vispār. Viņam jāvada pēc procesa, viņam jābūt pieklājīgam pret visām pusēm. Viņš nevar jums teikt kundze, bet tam otram teikt: a, jūs vispār aizverat muti. P4

Audioieraksti kalpo par materiālu, ar kuru strādā arī ētikas komisija, noklausoties ierakstus un pēc tam tos apspriežot. Šis ir jautājums, kas ir gana pretrunīgs no profesionālā un personiskā viedokļa un labi atspoguļo spriedzi starp personiskajiem, situācijas noteiktiem ierobežojumiem un profesionālās ētikas kritērijiem. Ētikas komisijas dalībnieki no vienas puses ar izpratni vērtē tiesneša personisko rīcību, saskatot tās cēloņus kaitinošā procesa dalībnieku uzvedībā, kārtības neievērošanā tiesas zālē pēc atkārtotiem aizrādījumiem vai kolēģa balss tembrā. No otras puses, vērtējot situāciju, tiek iedarbināti profesionālās vērtēšanas kritēriji, kas neveiksmīgi izvērtētu frāzi vai balss pacelšanu vērtē kā tiesnesim profesionāli nepieņemamu reakciju.

Tiesnešu izturēšanās un rīcība sabiedrībā ietver ne vien reālo telpu, bet arī virtuālo telpu, galvenokārt sociālos tīklus.

Tiesnešiem, attīstoties, visiem jaunajiem sociālajiem tīkliem un visādiem pasākumiem, ir zināmas grūtības priekš sevis kontrolēt. Ja sākumā pieminēju, kad sākās portāls draugiem.lv, mēs ļoti diskutējām, vai mēs tur varam būtu vai nevaram. Varbūt gribētos, gribētos socializēties un satikt savus bijušos studiju, klases biedrus, bet no vienas puses, sabiedrība skatīsies šķībi, ka tiesnesis ir tādā portālā. P21

Aptaujā pieci tiesneši norāda uz šo kā risināmu problēmu, piemēram, norādot uz “tiesneša uzvedību”, “tiesneša augstprātību”, “pārprastu tiesneša pārākuma apziņu”. Vienā gadījumā respondents iet vēl tālāk, norādot, ka jārūnā par tādas vides veidošanu tiesā, kas vērsta uz “uz sadarbību un mierizlīgumu komunikācijā ar procesa dalībniekiem”. Vēl viens tiesnesis norāda uz tiesneša apziņas stiprināšanu, aicinot “nenoniecint savu pašcieņu, apzināties, ka mēs esam valsts dienestā un ar savu darbu un attieksmi vai nu stiprinām vai graužam valsts autoritāti”.

2.7 SAZIŅA AR CITU JURIDISKO PROFESIJU PĀRSTĀVJIEM

Otrs virziens, kas pēc pašas ētikas komisijas dalībnieku domām, ir bijis būtisks, ir *ex parte* komunikācijas izvērtējums. Lai arī pašu tiesnešu vidū jautājums par *ex parte* sarunām ir strīdīgs tajā ziņā, ka tiesnešu vidē ir augsta vienprātība par šādu sarunu nepieļaujamību, bet atšķiras līmenis, kurā šis jautājums jāregulē. Daļa tiesnešu uzskata, ka tas ir tiesneša personisks jautājums,

bet daļa to redz kā plašāku profesionalitātes kritēriju. Diskutējot par atšķirību starp šiem regulācijas līmeņiem, ir būtiski uzsvērt, ka profesionālie principi ļauj efektīvāk komunicēt ētikas principus sabiedrībai jeb saprātīgajam vērotājam. Tāpat izvirzot komunikāciju ar citām juridiskajām profesijām kā profesionālās ētikas kritērijus, tiesneši iegūst lielāku rīcības brīvību personiskā līmenī.

Esam atzinumos teikuši, ka tiesnesi nevar izolēt no sabiedrības, tiesnesis ir šīs sabiedrības loceklis un tiesnesim nav jāizolējas. Ka viņš ir kā jebkurš. Drīkst iet iepirkties, drīkst iet baseinā, pliks pirtī. Viņu nevar ielikt būrī un neviens viņam nedrīkst tuvoties. Ir skaidrojums, ja tu ej, un kafējnīcā pie galda sēž advokāts, tiesnesis un prokurors un pusdienu. Varbūt to nevajadzētu to darīt tajā dienā, kad skati konkrēto lietu un pie blakus gadiņa sēž iespējamais vainīgais un domā: kas te būs, visi sēž pie viena galda. (...) Arī iedrošināt kolēģus, ka neesam vientuļa sala, esam visi kopā un nevar izvairīties no komunikācijas ar saviem brāļiem juristiem. P4

Būtiski, ka jautājums tika skatīts kopā ar citu juridisko profesiju pārstāvjiem, veidojot vienotu praksi visiem potenciālajiem *ex parte* sarunu dalībniekiem – prokuroriem un advokātiem:

Mēs publicējām un visiem bija skaidrs, ka tagad drīkst. Un arī paši mēs jutāmies daudz brīvāk, ka mums tagad visas tiesnešu, advokātu un prokuroru ētikas komitejas ir tagad pateikušas, ka drīkst un pat vajag, ja. Jo tas ir tikai sabiedrībā normāli, ka ievēro šīs ētikas normas arī starp kolēģiem. P28

Lai arī kopumā citu juridisko profesiju pārstāvju viedoklis par savstarpējo sadarbību bija pozitīvs, tomēr katras profesijas intereses tika skatīta kā pārāk specifiskas, lai sadarbību paplašinātu uz citām jomām.

Gan diskusijā, gan aptaujā daļai tiesnešu bija aktuāls jautājums par attiecībām ar tuviem radniekiem, ja tie ir citu juridisko profesiju pārstāvji un darbojas tiesnesim tuvā jomā. Kā norādīts vienā no aptaujas komentāriem, atbildot uz jautājumu par gadījumiem, kad respondentu viedoklis nav sakritis ar ētikas komisijas lēmumiem, atziniem vai skaidrojumiem:

[Nepiekrītu] jautājumā par to, ka tiesnese lietoja advokātu birojam piederošu automašīnu. Ja tiesneša laulātais ir advokāts, tas nebūtu slēpjams un nav nekas neētisks, ja tiek lietota dzīvesbiedra automašīna.

Šī otrā jautājuma daļa ir aktuāla tiesnešiem, un arī intervijās un diskusijā tiesneši par to ironizēja, piemēram, uzstādot jautājumu, vai vīrieti pie ēkas ir jāsviecina, atkarībā no tā, vai viņš tiek uztverts kā advokāts vai kolēģes dzīvesbiedrs.

2.8 INTEREŠU KONFLIKTI

Atstatīšanās un objektivitātes jautājumi intervijās un diskusijā tika minēti kā biežāk apspriestie jautājumi un plašāko interesi iekarojušais jautājums, tomēr aptaujā šī joma tika vērtēta tikai kā trešā aktuālākā profesionālās ētikas problēma. No vienas puses, atstatīšanās ir gadījums, kura vērtēšanai ir nepieciešami vienoti kritēriji, jo tas skar plašāku tiesnešu kolektīvu:

Ir jautājumi, kas skar vienu tiesnesi un tādi, kas visu korpusu. Ja viens tiesnesis atstatās, pārējiem ir jāuzņemas šis pienākums. Ir situācija, kas skar tikai vienu tiesnesi un pārējiem nav nekāda sakara. Tā ka domāju, ka te tas ir. Jo vairāk tiesnešu tas skar, jo aktuālāks un interesantāks visiem.
FGD

No otras puses, tiesnešu privātā dzīve, izpratne par darījuma attiecībām pēdējās desmitgadēs ir mainījusies. Tiesneši izmanto kredītus, bankas pakalpojumus, iepērkas un veido attiecības ar kaimiņiem. Šis bija arī aptaujā biežāk komentētais jautājums, norādot uz interešu konflikta novēršanas likumā iestrādāto ierobežojumu skatīt lietas, kurās iesaistīta banka, pret kuru tiesnesim ir kredītsaistības. Kā norāda kāds tiesnesis aptaujas komentāru daļā par nākotnē vēl risināmajām tiesnešu ētikas problēmām:

Par interešu konfliktu, lemjot lietas, kurās iesaistītas bankas, kurās tiesnesis ņēmis kredītu. Bet tā ir likuma nepareizība, manā ieskatā, nevis Ētikas komisijas vaina, jo tā tikai izskaidroja likumu un vērsa uz to uzmanību.

Gan ētikas komisijas dalībnieku intervijās, gan aptaujā norādīts uz nepieciešamību grozīt likuma normas attiecībā uz interešu konfliktu, pielāgojot tās reālajai situācijai:

Domāju, ka ir nepieciešams pārvērtēt jautājumu par tiesneša tiesībām izskatīt lietas, kurās ir iesaistītas bankas vai līzings kompānijas, kas ir tiesneša kreditori (SEB banka, Swedbank, Nordea utt.) Kredītsaistības ir praktiski visiem tiesnešiem, tas nevar būt šķērslis objektīvi izvērtēt strīdu ar konkrēto banku vai līzings kompāniju. Šāds ierobežojums traucē darba organizāciju, jo ir gadījumi, kad grūti izveidot tiesas sastāvu lietas izskatīšanai (runa ir par nelielām tiesām).

Daļa komisijas dalībnieku uzsvēra, ka ir grūti konkrēti definēt to personu loku, ar kuriem tiesnesim varētu būt izveidojušās tuvas attiecības, tāpēc būtu nepieciešams runāt par principu, nevis attiecības sīki reglamentēt. Atstatīšanos un tās neētisku izmantošanu aptaujā kā risināmu jautājumu norādījuši trīs tiesneši.

2.9 ATTIECĪBAS AR KOLĒĢIEM DARBA VIETĀ

Līdz ar profesionalitātes principu ieviešanu un ētikas prakses veidošanos tiesu kolektīvos, attiecības darba kolektīvos arvien biežāk tiks regulētas ar ētikas kodeksu. Komisijas skaidrojumi un komisijas darba kārtība liecina, ka šī joma līdz šim ir salīdzinoši maz diskutēta, tomēr tā kļūst arvien aktuālāka. Komisijai ir bijusi pozitīva pieredze ne tikai veidojot skaidrojumu, bet arī risinot un izrunājot konfliktus pašā kolektīvā. Ar atstatīšanos saistīti jautājumi bieži savijas ar attiecībām darba kolektīvā, vadības spēju un vēlmi laikus risināt konfliktus un veidot veselīgas un ētiski refleksiņas diskusijas kolektīvā. Arī aptaujas sadaļā par nākotnes uzdevumiem komisijai, četri tiesneši izvirza jautājumu par attiecībām darba kolektīvā. Tā viens no respondentiem norāda:

Jāaktualizē jautājums par ētikas normu ievērošanu saskarsmē ar darba kolēģiem, kā arī ar sekretāriem un palīgiem lielajās tiesās. Ne tikai starp tiesnešiem, bet arī par to, kā tiesu

priekšsēdētāji realizē savu kā vadītāja varu pret citiem tiesnešiem, tai skaitā, sniedzot atsauksmes par tiesneša darbu.

Tāpat aptaujā ir aktualizēts jautājums par “ieciētību vai vienaldzību pret citu kolēģu pārkāpumiem” vai “savējo būšanu”, kas neļauj veidot ētiskas un koleģiālas attiecības ar kolēģiem. Arī diskusijā daļa tiesnešu uzskatīja, ka kolektīvos ir jāveido ētiskas diskusijas, kas šādus jautājumus risinātu.

2.10 TIESNEŠA AMATA SAVIENOŠANA AR RADOŠO UN PEDAGOGA DARBU

Šī jautājuma risināšana vairāk saistīta ar augstskolu statusa maiņu un tai sekojošu ētikas regulējuma piemērošanu. Lai arī šis jautājums gan aptaujā, gan intervijās un diskusijās tika skatīts kā mazāk būtiskais, tiesu noslogotības konteksts ļauj atsevišķiem tiesnešiem uzdot jautājumus par lekciju un tiešo darba pienākumu pildīšanas savienošānu. Tā kāds tiesnesis, aptaujā komentējot ētikas komisijas skaidrojumu piezīmē: “Negribētu piekrist viedoklim, ka tiesneša profesija ir radoša tāpēc tiesnesis var atrasties ārpus darba vietas”. Tāpat jautājums par dažādu citu pienākumu savienošānu ar tiešo tiesneša darbu norādīts arī sadaļā pie ētikas komisijas skatāmiem jautājumiem.

3. EKSPERTU IETEIKUMU JOMAS: KODEKSS, KOMUNIKĀCIJA UN NOSLODZE

Šajā sadaļā apkopoti tie ētikas komisijas darba aspekti, kurus izteikuši pētnieki un institūcijas, kas analizējušas tiesnešu ētiku Latvijā. Šie aspekti pašu tiesnešu intervijās un diskusijā ieņem mazāk nozīmīgu lomu vai tiek skatīti kā pakārtoti citiem jautājumiem.

3.1 ĒTIKAS KODEKSA AKTUALIZĒŠANA

Kalniņš, Kažoka, Litvins (2008:3) norāda uz ētikas kodeksa novecošanos un tā atsevišķu daļu nepiemērojamību jau laikā, kad ētikas komisija darbu uzsāka. Pētnieki kā būtiskas ar kodeksu regulējamās jomas min viendabīgas tiesnešu attieksmes veidošanos, atstatīšanās jautājumus un tiesneša ārpusstiesas darbību problemātiku. Tiesnešu ētikas komisiju autori skata kā risinājumu, kas ļaus ētikas procesa risināšanu pārcelt no disciplinārkolēģijas kompetences uz jaunizveidoto Tiesnešu ētikas komisiju. Izveidojot komisiju, tika sagaidīts, ka ētikas komisija aktualizēs vēl 1995. gadā izveidoto Tiesnešu ētikas kodeksu un darbosies sekojošos virzienos:

- Ētikas normu pārkāpumu izskatīšanas procedūra;
- Pamatprincipu izstrāde sadarbībai ar medijiem;
- Saprātīgā vērotāja testa ieviešana, vērtējot situācijas un veidojot vienotu pieeju;
- Detalizētu komentāru izstrāde par jutīgiem aspektiem tipiskām situācijām.

Pēdējie trīs aspekti ir sekmīgi īstenoti, papildus izveidojot ētikas komisiju par autoritatīvu tiesnešu pašpārvaldes institūciju. Ētikas kodeksa atjaunošana dažādu iemeslu dēļ, tai skaitā resursu trūkuma dēļ, nav īstenota. GRECO 4. novērtēšanas kārtas dokumentā (2012) ētikas kodeksa novecošanās joprojām tiek skatīta kā pretrunā esoša ar Interesu konflikta likumu. Proti, likuma noteikumi aizstāj kodeksa noteikumus, bet tai pat laikā nosaka, ka ētikas kodeksa rupjš pārkāpums ir disciplināru sodāms (2012: 31). Pēdējā, 4. rekomendāciju izpildes novērtējumā (2015:8) līdz 2016. gada pavasarim solīts izstrādāt jauno Tiesnešu ētikas kodeksa redakciju, kas tā arī nav ticis izpildīts.

Situatīvi un intuitīvi analizējot situāciju, kā arī pielietojot Bangaloras principus, tiesneši ir spējuši piemērot novecojošo ētikas kodeksu visām izskatāmajām situācijām, pamata darbu ieguldot kvalitatīvos skaidrojumos nevis ētikas kodeksa satura maiņā. Neviens no intervētajiem ētikas komisijas dalībniekiem tieši neatzina, ka ētikas kodekss nav bijis pielietojams darbā – novecojušais un pretrunīgais regulējums interpretēts ar tā paša kodeksa plašāk definētu kanonu; savukārt iztrūkstošie principi un skaidrojumi meklēti Bangaloras principos un to skaidrojumos.

Kā galveno ētikas kodeksa attīstības virzienu kodeksa pilnveidē ieinteresētie tiesneši min kodeksa pārstrādi pietekami plaši interpretējamu principu veidā. Daļēji šāda pieeja sakņojas Bangaloras principu lietošanas pieredzē. Būtiski, ka ētikas kodeksa izstrāde iesaista plašāku tiesnešu loku, un šos ētikas principus atbalsta un to vajadzību saskata lielākā daļa tiesnešu korpusa. Izpratnes

trūkums par pārmaiņu nepieciešamību plašākā profesionālā grupā rada risku, ka gadījumā, ja izmaiņas ētikas kodeksā tiks uzsāktas, var trūkt atbalsta šādai skatījuma maiņai uz profesionālās ētikas jautājumiem. Citu valstu pieredze rāda, ka izpratnes un motivācijas veidošanai ir jāvelta laiks un resursi, iesaistot plašu tiesnešu grupu diskusijās par ētikas kodeksa izmaiņām. Aptaujā tikai viens tiesnesis ētikas kodeksa aktualizēšanu min kā komisijas nākotnē veicamu uzdevumu. Ukrainā, kur kopš 2012. gadā tiek veiktas nozīmīgas reformas tiesnešu profesionālās ētikas jomā, šādu labo praksi, iesaistot diskusijās pēc iespējas plašāku tiesnešu grupu, mēģina veidot vairākas citu valstu un starptautiskas organizācijas. Piemēram, ar USAID (Savienoto Valstu Starptautiskās attīstības aģentūra) projekta atbalstu 2012. gadā tika organizēta virkne diskusiju, iesaistot ētikas kodeksa izstrādē 220 tiesnešus, kuri pārstāvēja 142 no 756 Ukrainas tiesām. Kopumā tika organizētas septiņas reģionālās apaļā galda diskusijas, noslēguma konference, un tiešsaistes diskusiju forums, kas tiesnešiem deva iespēju iesaistīties "iekļaujošā aktivitātē, kas veicināja koleģialitāti un bieži - enerģiskas debates"². Neskatoties uz to, ka Latvijā un Ukrainā nepieciešamās reformas saturiski būtiski atšķiras, arī Latvijā būtu svarīgi ētikas kodeksa izmaiņu veikšanas procesā aktīvi iesaistīt visu līmeņu un specialitāšu tiesnešus, t.sk. veidojot teritoriālu pārstāvniecību.

3.2 DARBA NOSLODZE ĒTIKAS KOMISIJAS DALĪBNIEKIEM

GRECO 4. novērtēšanas kārtas dokuments (2012: 31) nosaka: "GRECO rekomendē palielināt Tiesnešu ētikas komisijas lomu un resursus, lai tālāk attīstītu tās darbu un nodrošinātu to, ka Tiesnešu ētikas kodekss tiek aktualizēts un regulāri tiek sniegti ieteikumi par tajā noteikto normu interpretēšanu". Lai gan likums "Par tiesu varu" nosaka, ka "lietu sadalē ņem vērā tiesneša slodzi, pildot pienākumus tiesnešu pašpārvaldes institūcijās" (28.(3) pants), pētījuma dati liecina, ka prakse ir atšķirīga. Lai gan atsevišķās tiesās, atbilstoši šai likuma normai, darba slodze tiesnešiem, kuri darbojas pašpārvaldes institūcijās, tiek samazināta, daudz izplatītāka ir prakse, ka slodze netiek mainīta. Tomēr pētījuma dalībnieki intervijās uzsvēra, ka praktiski darbs Tiesnešu ētikas komisijā aizņem daudz laika un veido būtisku profesionālās darbības daļu.

Īstenībā nav viegli. Parasti mums bija vismaz reizi mēnesī bija sēde, kas aizņēma vienu dienu vai pusdienu. Bet pirms šīs sēdes jāsaprot, jāizlasa saņemtie iesniegumi. (..) Tas ir lielā mērā uz brīvā laika rēķina. P16

Paši ētikas komisijas dalībnieki apstiprina, ka nesamazinātā darba slodze pamatdarbā ietekmē darbu komisijā, taču apgalvo, ka ikdienas darbs un darba kvalitāte komisijā no tā necieš. Tipiski, ka pamatdarbā iekavētā darba apjoms un ētikas komisijas uzticēt darbu tiesneši veic, uz privātās un ģimenes dzīves rēķina, strādājot brīvdienās.

Ja arī veidojam skaidrojumu, to veic viens cilvēks un tas nav stundas vai divu [darbs].. Tas prasa tomēr trīs - četras dienas. To var darīt tikai ārpus darba laika, jo darba laikā tu esi pilnīgi noslogots.

² <https://www.usaid.gov/results-data/success-stories/ukrainian-judges-approve-modern-code-judicial-ethics>

Tā kā tas ir brīvprātīgs samariešu darbs, kas tiek darīts kopīgu interešu dēļ, ko vari izdarīt, bet ne bezgalīgs. P1

Komisijas locekļi savā starpā līdzsvaro komisijā veicamo darbu, savstarpēji dalot jautājumu sagatavošanu.

Tiesnešu vidū valda priekšstats, ka perifērijā tiesu noslogotība ir zemāka kā Rīgā, kas atļauj tiesnešiem vairāk laika veltīt koleģiālajām institūcijām un apmācībai. Daļēji to apstiprina arī komisijas dalībnieki – tiesās, kur noslogotība nav regulāri augsta, darbu komisijā ar ikdienas darbu savienot ir vieglāk:

Jūtu, ka man tā viena diena aiziet. Ka ļoti apgrūtina, nevaru teikt. Tiesneša darbs ir tāds nenormēts, nāk tādām lavīnām. Ir kad jāņem uz mājām, ir kad ir brīvāk. Es kaut kā darbu plānoju, rēķinos, ka reizi mēnesī man tomēr jāpiedalās. neteiktu, ka ļoti traucē, jūtu. Kā pienākums jāuztver. P5

Interesanti, ka Latvijas tiesneši paaugstinātu darba slodzi uztver kā pats par sevi saprotamu tiesu darba sastāvdaļu, tāpēc paši pārslogotībā problēmas nesaskata. Nespējot darbus apvienot, problēma tiek skatīta individuālā nespējā, tāpat kā individuāls “ātrums darbā” - kļūst par priekšrocību.

Diskusijā atsevišķu tiesu pārstāvji, piemēram, kādas Administratīvās tiesas tiesnese norādīja, ka dalību koleģiālajās institūcijās jāiekļauj darba slodzē. Savukārt augstāka līmeņa tiesas pārstāvji norādīja, ka tiesnešu koleģiālās institūcijās darbojas augsts šīs tiesas tiesnešu skaits, tāpēc slodzes samazināšana tāpat nebūtu iespējama.

Darbs ir prioritāte, ir cilvēki, kas sēž gadiem rindā un viņiem neinteresē, teiksim, tā, mūsu blakus nodarbības. Tas ir tāds uzstādījums no priekšniecības puses, to var saprast. Ja man būtu galīgi traki... Man nav ne par kriptiņu mazāk darba kā pārējiem. P14

Paši komisijas dalībnieki uzskatīja, ka prasība samazināt slodzi, ņemot vērā darbību ētikas komisijā nebūtu ētiska attiecībā pret kolēģiem vai arī intervijā atzina, ka vienkārši šādu iespēju neesot izmantojuši, lai arī likums to paredz:

Nav kaut kā īsti godīgi - kā es mazāk ņemšu kā pārējie P9

Kā atzīst vairāki ētikas komisijas dalībnieki, augstā darba slodze pamatdarbā ietekmē jautājumu izskatīšanu, jo nav iespējams veltīt pietiekami daudz uzmanības visiem jautājumiem un sagatavoties ētikas komisijas sēdēm iespējami labi. Tomēr kā problēmu to atzina tikai atsevišķi komisijas dalībnieki

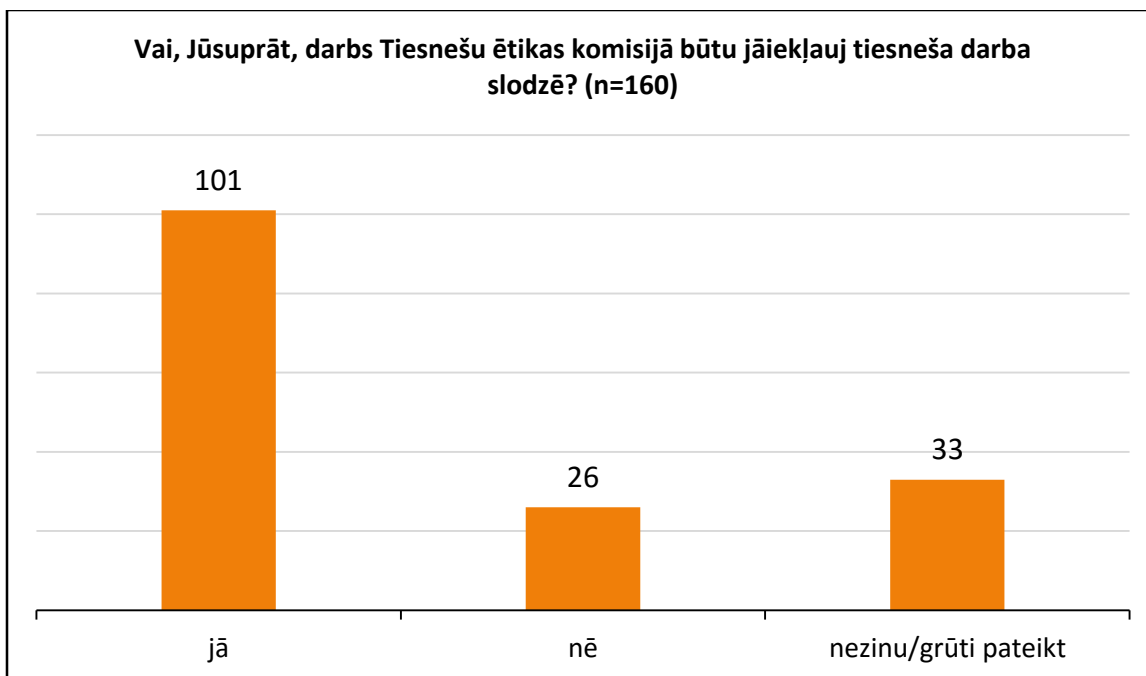
Ja tu darba laikā dari darbiņu, un zini, ka tev ir jāiet uz ētikas komisiju, tad citreiz tu ņem līdzīgu uz mājām un lasi tos materiālus vai arī pēti kādu literatūru mājās. (...) Nu man liekas, ka ideālā variantā būtu jābūt tā, ka tam tiek iedots pietiekami daudz laiks darba laikā, jo tas [darbs ētikas komisijā], manuprāt, ir svarīgs visiem tiesnešiem. P31

Pilnībā iekļaujot darbu ētikas komisijā tiesnešu darba slodzē, tiktu radīti vienlīdzīgi nosacījumi visiem ētikas komisijas dalībniekiem, novēršot situāciju, ka lielākā daļa šo darbu veic savā brīvajā laikā. Vienlaikus šāda rīcība zināmā mērā būtu arī signāls par ētikas jomas nozīmi tiesnešu profesionālajā darbībā. Fakts, ka darbs ētikas komisijā visiem tās dalībniekiem netiek iekļauts darba slodzē rada arī risku, ka daļa tiesnešu varētu atteikties no kandidēšanas dalībai Tiesnešu ētikas komisijā lielās un pienācīgi nenovērtētās darba slodzes dēļ.

Ir arī tādi kolēģi, kas vairs nav vēlējušies kandidēt uz nākamo periodu, bet tas ir mans minējums, varbūt tieši tāpēc, ka tas par daudz paņem no tā darba. P31

Man ir iespējas kandidēt uz otro termiņu. Kolēģi jau bija savlaicīgi atnākuši, ka viņi vēlas mani izvirzīt, bet es esmu atteikusies, jo tā ir liela slodze. Slodze ir liela no tā viedokļa, ka mums ir ļoti īsi izskatīšanas termiņi un, ja es neesmu darbā vienu piektdienu, un man iedala lietas, kas jāizskata septiņās dienās, tad man paliek faktiski trīs dienas, ja es nenāku sestdien, svētdien. Tad tas ir smagi. P1

Jautājums par to, vai darbs Tiesnešu ētikas komisijā būtu jāiekļauj tiesnešu darba slodzē, tika iekļauts arī tiesnešu aptaujā. Atbildes parāda, ka lielākā daļa respondentu - 101 (63,1%) uzskata, ka darbs ētikas komisijā būtu jāiekļauj tiesneša darba slodzē, 26 (16,3%) uzskata, ka tas nav jāiekļauj darba slodzē, bet 33 (20,6%) respondentu izvēlējušies atbildi "nezinu/grūti pateikt" (sk. 10. attēlu). Vienlaikus aptauja viennozīmīgi liecina, ka tiesneši ētikas komisijas darbību uzskata par pietiekami nozīmīgu profesionālās darbības sastāvdaļu.

10. attēls. Respondentu viedoklis par darba ētikas komisijā iekļaušanu tiesneša slodzē

3.3 APMĀCĪBA

Kā cita būtisku ieteikumu attiecībā uz ētikas jautājumiem, GRECO (2012: 39) rekomendē:

- 1) "noteikt augstāku prioritāti korupcijas novēršanas, ētikas un godprātīguma profesionālajai apmācībai tiesu sistēmā, piešķirt tai atbilstošus līdzekļus un nodrošināt, ka tā tiek iekļauta tiesnešu regulāro apmācību programmā;
- 2) izveidot specifisku apmācību tiesu priekšsēdētājiem, lai viņi labāk spētu tiesās risināt jautājumus, kas saistīti ar ētiku, interešu konfliktu, godprātību un citiem pretkorupcijas jautājumiem".

Apmācības jautājums ētikas jomā nevienam no komisijas dalībniekiem personīgi nebija aktuāls un neviens no viņiem nesaskatīja, ka apmācībai būtu loma kādu komisijā skatāmu jautājumu risināšanā. Neviens no tiesnešiem apmācību tieši ētikas jomā nebija saņēmis un vai nu uzskatīja, ka šos jautājumus ir spējis apgūt pašmācības ceļā, pētot literatūru vai arī pieņēma, ka ētika ir saistīta ar vispārcilvēciskām lietām, kas saprotamas katra cilvēkam.

Es gatavojos, es lasīju profesionālās ētikas pamatprincipus ārstiem, advokātiem, žurnālistiem. Līdz ar to sapratu, cik bieži žurnālisti pārkāpj savus ētikas principus. Tā kā es pati pašmācības ceļā centos apgūt to, kas man mācību iestādē nav sniegts. P1

Vai

Man jau liekas tur neko ļoti izziņāt nevar. Tur pašam jāsaprot, kas ir labs un slikts un kur ir tā robeža, ko vari atļauties. Viens ir uzrakstīt tos ētikas kanonus. Viens, kā tu izsaki un otrs, kā dzīvē piemēro. To trauslo robežu jau visi izjūt. Kur pārkāpj to pieļaujamo, tā nav tāda sfēra.. Kas ir ētika? Kādas tikumības un morāles normas. Tu nekad neuzrakstīsi kaut kādu pantīņu. Būs kādas vadlīnijas vispārējas, bet katra situācija ir jāvērtē. P5

Tiesnešu ētikas kodeksam tiesnešu pašizglītošanās ir salīdzinoši maza loma. Saskaņā ar intervijām, daudz būtiskāks informācijas avots lielākajai daļai komisijas dalībnieku bija Bangaloras principi un to skaidrojumi. Komisijai darbu uzsākot, tiesneši ar labākām svešvalodas zināšanām kolēģiem tulkoja un skaidroja gan pašus principus, gan to skaidrojumus. Tāpat atsevišķi tiesneši apmeklēja ētikas apmācības ārzemēs un pārrunāja ar ētiku saistītus jautājumus ar ārzemju kolēģiem, ja šāda iespēja radās. Starptautiskajā apmaiņā uzzinātais tiek apspriests komisijas sēdēs. Papildus, interpretācijai tiek izmantoti procesuālie likumi un Eiropas cilvēktiesību tiesas atzinumi:

Es neesmu speciāli meklējusi literatūru par ētiku, jo, redziet, mums jau procesuālajos likumos arī ir šīs normas nedaudz - kādos gadījumos tiesnesis nevar skatīt lietu, piemēram. Ja ir šaubas par viņa objektivitāti. Un tie standarti, principā, viņi jau ir arī juridiski noteikti. Piemēram, gan mūsu tiesas ir par to runājušas, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir par to runājusi. Teiksim, mēs esam skatījušies Cilvēktiesību tiesas spriedumus - ko mēs saprotam ar objektīvu tiesu, neatkarīgu. P30

Neatkarīgi no pozīcijas – vai ētiku skatot kā būtisku profesionālās darbības kritēriju, vai personiskās uzvedības sastāvdaļu, atsevišķai izglītībai ētikas jautājumos pašiem komisijas

dalībniekiem tiesneši nesaskata pamatu. Daudz būtiskāka, kā liecina gan komisijas, gan kādas tiesas pieredze ir uz konkrētiem jautājumiem vērsta diskusija, kas caur ētikas komisijas dalībnieku pieredzi un zināšanām ļauj diskutēt atsevišķas situācijas vai sagatavot par tām skaidrojumus, kuri tad kalpo par izglītojošo materiālu ētikas jautājumos. Tiesnešu grupas diskusija liecina, ka tiesneši par skaidrojumiem ir informēti un tos lasa.

Tomēr ārvalstu pieredzē un labās prakses piemēros bieži tiek uzsvērtas mērķtiecīgas apmācības un īpaši ārvalstu ekspertu piesaistīšanas nozīme. Plašā starptautiskā diskusijā par tiesnešu ētisko godprātību, kas notika 2015. gadā ASV, kā ilgtermiņa risinājums ētikas jomā tika minētas tiesu kultūras transformācija, tomēr īstermiņa mērķu sasniegšanai tika uzsvērtas starptautiskās sadarbības un apmācību loma (Ratner, 2016: 160-161).

3.4 IZBRAUKUMA SĒDES

Pēdējā, 4. rekomendāciju izpildes novērtējumā (2015:8) attiecībā uz Tiesnešu ētikas komisijas lomu (XI rekomendācija) atzinīgi tiek novērtēta komisijas padomnieka funkcija tiesnešu godprātīguma jomā, taču pati rekomendācija tiek vērtēta kā daļēji izpildīta. Gatavojoties izvērtējumam, tika solīts rīkot komisijas sēdes biežāk un padarīt tās pieejamākas visiem tiesnešiem. Kā galvenie traucēkļi šim uzdevumam tiek norādīti resursu trūkums un augstāk minētā komisijas dalībnieku augstā darba noslodze.

Izbraukuma sēdes, kurās komisija dodas uz kādu no reģiona tiesām, ir pašā komisijā radusies ideja decentralizēt komisijas darbu. Lai arī komisijas reglaments nosaka, ka Tiesnešu ētikas komisijas sēdes ir atklātas, Augstākās tiesas ēkai, kurā notiek komisijas sēdes, ir nepieciešama īpaša piekļuve. Šādu piekļuvi citi tiesneši varētu iegūt, tomēr regulārās komisijas sēdes nav citu tiesnešu apmeklētas. Izbraukuma sēdes ir dažādi apmeklētas, taču tiesnešu diskusija rāda, ka daļai tiesnešu tās ir nozīmīgas, lai uzturētu ētikas diskusiju un labāk izprastu komisijas skaidrojumus.

Ētikas jautājumi jau ir tādi, kur ir acīmredzama skaidra un precīza atbilde nav iespējama. Tādi jautājumi ir uzdoti reti, kur var vienkārši atbildēt. Parasti jautājumi tādi, kas liek apsvērt dažādus aspektus (...) Viens no izbraukumu sēdes mērķiem ir saprast, ko kolēģi domā. Svarīgi, lai viņi runā, ko viņi domā. Nav, ka braucam mācīt. P16

Izbraukuma sēdes vienlaikus ir arī efektīva tiesnešu apmācības forma, kas tiesnešiem ļauj līdzdalīgi iesaistīties ētikas diskusijā. Intervijas liecina, ka atgriezeniskā saite no citiem tiesnešiem ir svarīga arī pašiem komisijas dalībniekiem un ļauj līdzsvarot komisijas dienas kārtību. Ja patlaban izbraukuma sēdes plāno pati komisija, tad tās otrā sasaukuma darbības beigu posmā kāda tiesa pati ir lūgusi komisiju ierasties un palīdzēt risināt konfliktu un neskaidrus jautājumus, šādi komisijai piešķirot vēl vienu darbības formu.

4. RISKI ĒTIKAS KOMISIJAS DARBĪBAI

Analizējot ētikas komisijas darbību un tās darbības stiprās puses, izdalāmi vairāki aspekti, kuriem, turpinot komisijas darbu būtu jāievērš uzmanība.

4.1 PĒCTECĪBAS NODROŠINĀŠANA

Ņemot vērā faktu, ka ievērojama daļa komisijas ir strādājusi jau otro termiņu un darbu komisijā neturpinās, pastāv risks, ka netiek nodrošināta komisijas iestrāžu pēctecība. Lai arī komisija darbojas saskaņā ar tās reglamentu, būtiski darbības aspekti nav formāli regulēti. Kā problēma pēctecība minēta divās intervijās ar ētikas komisijas dalībniekiem. Komisijas darba stils ir radies procesā, un to ietekmējuši dažādi nejauši faktori, tai skaitā komisijas dalījums pēc dzimuma un tradicionāla izpratne par dzimumu lomu dalījumu, piemēram, par priekšsēdētāju ievēlot vienīgo vīrieti komisijā. Šādiem priekšstatiem ir būtiska loma, uzsākot darbu un iedibinot tradīciju, vēlāk darbību balstot profesionālos un koleģiālos principos.

Komisijas darbu raksturo vairākas neformālas iezīmes:

- 1) Komisijā diskusiju laiks netiek ierobežots, ļaujot nonākt pie vienprātības lielākajā daļā jautājumu. Vien neliela daļa strīdīgo jautājumu tiek izšķirti balsojot.

Kad sanākam kopā, sākam spriest un vērtīt kādus principus un vērtības, un nonākam līdz vispārcilvēciskām lietām. Lai tiesnesis neizmanto savu prestižu, ietekmi, varu, bet, lai darbotos ētikas normu robežās. P6

- 2) Komisijas dalībnieku starpā ir ievērojama laba personiska komunikācija. Tiesneši paši raksturo savas attiecības kā brīvas no profesionālās hierarhijas, neformālas un cieņpilnas. Saksarsmes brīvību veicina arī kopīgi veidota maltīte, kas, kā dalībnieki atzīst, ļauj ietaupīt pusdienošanas laiku, bet rezultātā stiprina komisiju kā vienotu komandu.

4.2 ATKLĀTĪBAS, ATVĒRTĪBAS UN ELASTĪBAS SAGLABĀŠANA

Komisijas atvērtais komandas darba stils ļauj komisijai darboties elastīgi un radoši. Jau minēts, ka komisijas locekļi daļu jautājumu skata pēc savas iniciatīvas, ja saredz to nozīmību plašākam tiesnešu lokam.

- 1) Elastīga pieeja saglabāta arī risinot jautājumus, piemēram, strādājot ar tiesnešiem jutīgi un niansēti, izmantojot dažādas pieejas, sākot ar neformālu sarunu, diskusiju komisijā, skaidrojumu rakstīšanu, lai novērstu tālākus iespējamus pārkāpumus, un vien divos gadījumos lietas nodošanu izskatīšanai disciplinārkolēģijai.
- 2) Ir atrastas jaunas darba formas, kas sākušās kā spontānas idejas un vēlāk pārtapušas neformālās komisijas tradīcijās. Būtiskākā ir komisijas izbraukuma sēdes, kas sākušās kā kāda kolēģa ielūgums uz savu tiesu. Lai arī atsaucība no tiesnešu puses atšķiras dažādos reģionos, komisijas dalībnieki norāda, ka cer uz jaunajiem komisijas dalībniekiem, ka izbraukuma sēžu tradīcija tiktu turpināta un komisija meklētu jaunas darbības formas.

- 3) Komisijas sēdē tiek pieaicināti citu juridisko profesiju pārstāvji un eksperti, ja jautājums prasa plašāku skatījumu. Tas ļauj risināt tiesnešu ētikas jautājumus ņemot vērā sabiedrībā aktuālos jautājumus. Lai arī tiesu tēls nebija ētikas komisijas prioritāte, komisija ir nostiprinājusi saprātīgā vērotāja kritēriju, vērtējot tiesnešu darbību. Elastībai un atvērtībai ir ļoti svarīga loma pašreizējā situācijā, jo tā komisijai ir ļāvusi ierosināt ētikas procesu un pašu tiesnešu ieinteresētību uz sadarbību.

4.3 RESURSU TRŪKUMS

Resursu trūkuma risks, kas norādīts arī ekspertu un GRECO ziņojumos, ir apstiprinājies arī šajā pētījumā. Komisijas locekļi atzīst, ka trūkst resursu jautājumu dziļākai izpētei, un resursu trūkums neļauj pārņemt starptautisko pieredzi pietiekami efektīvi. Kā norādīts augstāk, komisijas dalībnieku darba savienošana ar ikdienas darba slodzi arī rada risku, ka tiesneši atsakās darboties komisijā vai tiek pakļauti izdegšanas riskam slodzes pārsniegšanas dēļ.

Tiesu pārslogotību kopumā tiesneši min kā profesionālo ētiku apdraudošu faktoru – tā rada spriedzi daudzu tiesnešu ikdienas darbā. No vienas puses tiesneši noslogotību min kā galveno iemeslu citu tiesnešu vai pašu nespējai piedalīties diskusijā par ētiku un atklātajās komisijas sēdēs. No otras puses, noslogotība traucē ētikas normu izpildi, piemēram, 2016.gada 26.februāra skaidrojumā “Par tiesas sastāvā esoša tiesneša rīcību, lietas izskatīšanas laikā pētot citas lietas materiālus” norādot (Tiesnešu ētikas komisija 2016: 3. lpp): “gadījumā, ja lietu ir nesamērīgi daudz attiecībā pret tiesā esošo tiesnešu skaitu, tad problēmu nav pieļaujams risināt uz tiesnešu rēķina, par prioritāti izvirzot lietu izskatīšanas ātrumu un nosakot tik lielu vidējo mēnesī izskatāmo lietu daudzumu, kas liedz iespēju veltīt pienācīgu laiku katrai lietai.”

SECINĀJUMI

1. Kopumā Tiesnešu ētikas komisijas darbības izpēte liecina, ka Latvijā ir iesācies aktīvs profesionālās ētikas jomas veidošanās process. Process ir sācies pašu tiesnešu vidū, veidojot vienotu izpratni par ētikas jautājumiem.
2. Virzot ētikas procesu, ir būtiski līdzsvarot pašiem tiesnešiem aktuālu ētikas jautājumu dienas kārtību un starptautisko organizāciju rekomendācijas. Patlaban GRECO vērtē rekomendācijas kā daļēji izpildītas, atzinīgi vērtējot komisijas lomu tiesnešu vidē un tiesu komunikācijas jautājumu risināšanā. Neatrisināts jautājums ir ētikas kodeksa aktualizēšana, pēc kā nav pieprasījuma plašākā tiesnešu kopienā un kura atjaunošanai ir trūcis resursu.
3. Tiesnešu slodze atsevišķās tiesās ne tikai kavē tiesnešus piedalīties ētikas debatēs un neļauj reflektēt par ētikas jautājumiem ikdienā, bet arī apdraud ētikas principu īstenošanu.
4. Atzinīgi vērtējama ir refleksīvas ētiskas prakses veidošana, ikdienā diskutējot par ētikas jautājumiem ar kolēģiem un pielietojot ētikas principus. Uz šo paradumu norāda visi ētikas komisijas dalībnieki un liela daļa tiesnešu grupas diskusijā.
5. Ētikas komisijas autoritāte lielā mērā sakņojas faktā, ka komisija izmanto Latvijas situācijai piemērotu un tiesnešu izpratnē balstītu pieeju.
6. Pāreja no ētikas kā personas individuālo vērtību kopuma uz profesionālās ētikas darbības principiem ir sākusies, un daļa tiesnešu ētiku redz šādā izpratnē. Vienlaikus, apmācības un diskusijas tiesnešu vidē ir aktīvāk jāvirza ētikas kā profesionālas darbības principu izpratnē.
7. Būtiskākais komisijas darbības virziens tās locekļu vērtējumā ir bijušas komunikācijas vadlīnijas, kas ir mainījušas tiesnešu saziņu ar mediju pārstāvjiem. Komisijas dalībnieki gan norāda, ka tiesu vides maiņu ietekmē dažādi faktori, un ētikas jautājumi ir būtiska šo faktu sastāvdaļa.
8. Lai arī tiesneši atzīst, ka komunikācijas vadlīnijas ir palīdzējušas definēt savu pozīciju attiecībā pret medijiem, plašsaziņas līdzekļi un žurnālisti lielā mērā tiek skatīti kā apdraudējums tiesnesim un tiesneši nesaskata iespēju ietekmēt komunikāciju ar medijiem. Saziņa ar plašsaziņas līdzekļiem bija viens no karstāk diskutētajiem jautājumiem vienā no komisijas izbraukuma sēdēm, un arī tiesnešu grupas diskusija liecina, ka tiesneši nejūtas komfortabli šajā saziņā.
9. Skaidrojumiem ir ļoti liela nozīme Latvijai specifisku ētikas situāciju risināšanā, tiesnešu (īpaši jauno tiesnešu) izglītošanās procesā un profesionālo standartu veidošanā gan ētikas, gan arī tiesnešu izteiksmes formas – valodas, terminoloģijas, argumentācijas un sociālā konteksta iekļaušanas – ziņā. Skaidrojumus lasa un ņem vērā dažādu līmeņu un jomu tiesneši, šādi veidojas arī viendabīga prakse.
10. Skaidrojums Par *ex parte* sarunām, kas tika izstrādāts kopā ar citu juridisko profesiju pārstāvjiem, radot vienotu praksi visiem potenciālajiem sarunu dalībniekiem, ir veiksmīgs dažādu juridisko profesiju sadarbības piemērs ētikas jomā, kas veido pamatu sadarbībai nākotnē.

IETEIKUMI

1. Resursu nodrošināšana komisijas darbam. Būtiskākie nepieciešamie resursi ir personāls tehniskajam darbam un izpētei. Ierobežotu resursu situācijā komisija varētu izvēlēties resursus izmantot prioritāriem mērķiem. Lai nodrošinātu efektīvu komisijas darbu un novērstu izdegšanu, darbošanās komisijā ir jāņem vērā, plānojot komisijas dalībnieku slodzi.
2. Tiesnešu darba slodzes samērīga plānošana ir būtisks priekšnoteikums ētikas principu iedzīvināšanai visās Latvijas tiesās un tiesnešu pašpārvaldes institūciju veiksmīgai darbībai.
3. Jaunu formu atrašana komunikācijai ar tiesnešiem. Patlaban sekmīgi iedzīvinātas izbraukuma sēdes, kas organiski iekļaujas tiesu vidē. Ētikas komisijas dalība atsevišķu kolektīvu rosinātās problēmdiskusijās ir vēl viens perspektīvs darbības virziens.
4. Lai arī komisijas sanāksšana klātienē ir bijusi svarīgs faktors komisijas darbības principu izveidē, laika un attāluma ierobežojumu pārvarēšana, izmantojot kvalitatīvas virtuālās saziņas tehnoloģijas, ir aktuāls jautājums. Šādas saziņas iespējas arī ļautu komisijai efektīvāk sazināties steidzamības apstākļos, paaugstinot reaģēšanas ātrumu.
5. Jauna ētikas kodeksa izstrādāšana ir veicama ar pēc iespējas plašāka tiesneša loka līdzdalību. Neiesaistot tiesnešus, ir risks paaugstināt skepticismu pret ētikas regulējumu un provocēt tiesnešu norobežošanos.
6. Apmācība par ētikas jautājumiem ir nepieciešama, tomēr tā jāveic dialoga ceļā, izvērtējot tiesnešu vajadzības, balstot izpratnes maiņu šodienas situācijā un priekšstatos, ņemot tos par diskusijas pamatu.
7. Ārzemju pieredze rāda, ka apmācībām ir būtiska loma ētikas izpratnes profesionalizēšanā un Latvijā tā izvēršama, izmantojot jau esošo līdzdalīgo metožu pieredzi. Izšķiroša mērķa grupa ir tiesu priekšsēdētāji, kuriem ir atslēgas loma izpratnes veidošanā par profesionālo ētiku un ētikas prakšu ieviešanā tiesu kolektīvos.
8. Tiesnešu apmācības komunikācijas jomā ir būtiski maināmas, liekot uzsvaram vispirms uz izpratni par vēstījuma veidošanos medijos un pieredzes veidošanos komunikācijā ar medijiem, šādi stiprinot pašapziņu un ietekmi, nevis, piemēram, testējot tiesneša spēju runāt kameras priekšā treniņa apstākļos.

ATSAUCES

- Annex to the EU Anti-Corruption Report. Latvia. 2014. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/anti-corruption-report/docs/2014_acr_latvia_chapter_en.pdf (skatīts 18.04.2016.)
- Austere L., Kalniņš V. 2010. Ētikas jautājumi un korupcijas riski Rīgas apgabaltiesā. http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/rat_final.pdf (skatīts 18.04.2016.)
- Bangaloras Tiesnešu ētikas principi. 2002. <https://www.tiesas.lv/normativie-akti-3> (skatīts 18.04.2016.)
- Birojs 2000 (Zvērinātu advokātu birojs "Liepa, Skopiņa/BORENIUS", Aivita Putniņa) 2004. "SITUĀCIJA KOMUNIKĀCIJU JOMĀ LATVIJAS TIESU SISTĒMĀ". http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/petijums_komunikācijas_joma.pdf (skatīts 18.04.2016.)
- De Rechtpraak 2005. The Judiciary and the media in the Netherlands. <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/The-Judiciary-and-the-Media-in-the-Netherlands.pdf> (skatīts 20.04.2016.)
- De Rechtpraak 2013. The Press Guidelines. <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Press-Guidelines.pdf> (skatīts 19.04.2016.)
- European Judicial Training Network (EJTN) 2014. Pilot Project - European Judicial Training: "Study on best practices in training judges and prosecutors". <http://www.ejtn.eu/Resources/Good-judicial-training-practices/> (skatīts 19.04.2016.)
- Kalniņš, V., Kažoka, I, Litvins. G. 2008. Tiesnešu ētika, kvalifikācija un atbildība Latvijā: kā neapstāties pie sasniegtā? Sabiedriskās politikas centrs Providus. http://providus.lv/article_files/1903/original/Zinojums_FINAL.pdf?1339440792 (skatīts 18.04.2016.)
- Korupcijas novēršana attiecībā uz parlamenta deputātiem, tiesnešiem un prokuroriem. CETURTĀ NOVĒRTĒŠANAS KĀRTA. NOVĒRTĒŠANAS ZIŅOJUMS LATVIJA 2012 Pieņemts GRECO 58. plenārsēdē (Strasbūra, 2012. gada 3. – 7. decembris) [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round4/Eval%20IV/GrecoEval4\(2012\)3_Latvia_LV.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round4/Eval%20IV/GrecoEval4(2012)3_Latvia_LV.pdf) (skatīts 18.04.2016.)
- Korupcijas novēršana attiecībā uz parlamenta deputātiem, tiesnešiem un prokuroriem. CETURTĀ NOVĒRTĒŠANAS KĀRTA ATBILSTĪBAS ZIŅOJUMS LATVIJA. Pieņemts GRECO 67. plenārsēdē (Strasbūrā, 2015. gada 23.-27. martā) [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round4/RC4/GrecoRC4\(2015\)2_Latvia_LV.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round4/RC4/GrecoRC4(2015)2_Latvia_LV.pdf) (skatīts 18.04.2016.)

Ratner, M. 2016. Judicial Ethical Integrity: Challenges and Solutions. *Hastings International and Comparative Law Review*, 39(1): 149-166

Tiesnešu ētikas komisija 2016. Skaidrojums "Par tiesas sastāvā esoša tiesneša rīcību, lietas izskatīšanas laikā pētot citas lietas materiālus"
https://www.tiesas.lv/Media/Default/Tiesne%C5%A1u%20%C4%93tikas%20komisijas%20s%C4%93des2/Skaidrojums_41.doc